

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO
**ANALIZA UKREPA SKUPNE REVIZIJE IN MOŽNOST UVEDBE
V SLOVENIJI**

Ljubljana, maj 2016

ŽIGA TEMENT

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Žiga Tement, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Analiza ukrepa skupne revizije in možnost uvedbe v Sloveniji, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko prof. dr. Sergejo Slapničar

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne 18. 5. 2016

Podpis študenta:

KAZALO

UVOD	1
1 POTREBA PO REFORMI REVIZIJSKEGA TRGA	3
1.1 Revizija 21. stoletja – spodleteli poizkus samoregulacije	3
1.2 Ukrepi Evropske komisije v Zeleni knjigi	4
1.3 Uredba (EU) št. 537/2014 in Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta	6
2 TEORETIČNA IZHODIŠČA SKUPNIH REVIZIJ	7
2.1 Opredelitev skupnih revizij	7
2.2 Prednosti skupnih revizij	9
2.3 Slabosti skupnih revizij	11
2.4 Stališča stroke in revizijskih podjetij glede skupnih revizij	11
2.5 Tipi kooperativnih revizij	13
3 SKUPNE REVIZIJE V MEDNARODNEM OKOLJU IN NJIHOVI VPLIVI NA RAZLIČNE DEJAVNIKE – PREGLED EMPIRIČNIH ŠTUDIJ	14
3.1 Uveljavljeni primeri skupnih revizij v mednarodnem okolju	14
3.1.1 Evropska unija	14
3.1.2 Ostali primeri skupnih revizij	17
3.2 Skupne revizije in kakovost revizij	19
3.2.1 Skupne revizije in vpliv na kakovost revizij	21
3.2.2 Različni režimi sodelovanja v skupnih revizijah in vpliv na kakovost revizij	23
3.3 Skupne revizije in cena revizijskih storitev	25
3.3.1 Skupne revizije in vpliv na cene revizijskih storitev	25
3.4 Skupne revizije in neodvisnost revizorjev	29
3.4.1 Skupne revizije in vpliv na neodvisnost revizorjev	30
3.5 Skupne revizije in lastniška struktura podjetij	31
3.6 Skupne revizije in koncentracija revizijskega trga	32
3.6.1 Skupne revizije in vpliv na koncentracijo revizijskega trga	34
3.7 Razdelitev revizijskega honorarja v primeru skupnih revizij	35
4 RAZISKAVA MOŽNOSTI UVEDBE SKUPNIH REVIZIJ V SLOVENIJI	36
4.1 Opredelitev namena in cilja raziskave	36
4.2 Raziskovalna metodologija in tehnike raziskovanja	37
4.3 Raziskovalna vprašanja	39
4.4 Okvir in izvedba intervjujev	42
4.5 Predstavitev empiričnih ugotovitev	44
4.5.1 Skupne revizije kot alternativna oblika revidiranja	44

4.5.2	Primernost slovenskega trga.....	45
4.5.3	Različne oblike sodelovanja revizijskih podjetij.....	47
4.5.4	Prednosti in slabosti skupnih revizij.....	48
4.5.5	Prostovoljne skupne revizije	50
4.5.6	Skupne revizije in cene revizijskih storitev.....	51
4.5.7	Skupne revizije in kakovost revizij	53
4.5.8	Skupne revizije in koncentracija revizijskega trga.....	54
4.5.9	Skupne revizije in neodvisnost revizorjev	55
SKLEP		56
LITERATURA IN VIRI		59

KAZALO TABEL

Tabela 1:	Osnovne značilnosti tipov kooperativnih revizij.....	14
Tabela 2:	Države članice EU, v katerih se izvajajo skupne revizije	15
Tabela 3:	Pregled glavnih emiričnih študij – vpliv skupnih revizij na kakovost revizij in cene revizijskih storitev	28
Tabela 4:	Porazdelitev revizijskih prejemkov v primeru skupnih revizij na primeru 107 francoskih podjetij	35
Tabela 5:	Značilnosti vzorca intervjuvancev	43

KAZALO SLIK

Slika 1:	Percepcija kakovosti revizije z vidika investitorja (levo) in z vidika člana revizijskega odbora.....	20
Slika 2:	Koncentracija revizijskega trga v državah članicah EU	33

UVOD

Revizija je dolgo uveljavljen poklic, vendar se je zelo spremenil od njenih začetkov. Revidiranje običajno izvajajo računovodska podjetja, ki zagotavljajo storitve obveznih revizij za srednja in velika podjetja, ki so zakonsko zavezana k reviziji svojih letnih računovodskih izkazov, ki jih pripravljajo pooblašчени revizorji. Revizorji dajejo razumno zagotovilo za resničen in pošten prikaz finančnega položaja in poslovnega izida revidiranega podjetja (Islam, 2012). Za pripravo računovodskih izkazov je odgovoren menedžment podjetja. Če računovodski izkazi ne izražajo resničnega in poštenega prikaza finančnega položaja podjetja, revizorji izdajo negativno mnenje (Bagshaw, 2013, str. 6).

Kritika revizijske stroke, ki je posledica nedavnih poslovnih in finančnih škandalov ter neustreznih ukrepov revizijskih podjetij leta 2008 ob izbruhu finančne krize, je imela velik vpliv na aktivnosti regulatornih organov po svetu. Reforma revizijskega trga s primarnim ciljem ponovne vzpostavitve zaupanja javnosti v revizijske institucije ostaja primarni cilj regulatornih organov, saj so revizijske napake povzročile resne gospodarske posledice, ki zahtevajo drage institucionalne spremembe (Tan & Ho, 2015).

Globalna finančna kriza iz leta 2008 je odprla veliko vprašanj v zvezi s kakovostjo zunanjih revizij. Največja skrb regulatornih organov se nanaša na dejstvo, da revizijski trg obvladujejo štiri velika mednarodna revizijska podjetja (angl. *Big 4*). Visoka raven tržne koncentracije omejuje konkurenco in možnost proste izbire na revizijskem trgu in povečuje sistematično tveganje, da se eno izmed podjetij Big 4 s trga umakne in prepusti dominanco preostalim podjetjem Big 3 ali celo Big 2 (House of Lords, 2011, čl. 26–27). Vodilno vlogo v razpravi o reformi revizijskega trga je oktobra 2010 prevzela Evropska komisija, ki je objavila Zeleno knjigo z naslovom Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize (angl. *Audit Policy: Lessons from the Crisis*). Evropska komisija (2010, str. 15–16) je predlagala, naj države članice EU začnejo razvijati prakso skupnih revizij, saj bi s tem trg postal bolj razgiban in bi manjša, sistemsko nepomembna revizijska podjetja postala bolj dejavna v tržnem segmentu revizije velikih podjetij, kjer predlaga uvedbo obvezne skupne revizije z vključitvijo vsaj enega manjšega revizijskega podjetja. Zaradi močnega nasprotovanja predlogu podjetij Big 4 in nekaterih večjih korporacij je Evropska komisija predlog iz leta 2010 opustila. Svoj predlog obveznih skupnih revizij je omehčala in predlagala spodbujanje podjetij k uporabi skupnih revizij (Evropska komisija, 2011). 27. maja 2014 sta bili v Uradnem listu EU objavljeni Uredba (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komsije 2005/909/ES ter prenovljena Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze.

Namen magistrskega dela je analizirati predlagane ukrepe Evropske komisije in drugih kvantitativnih podatkov na področju skupnih revizij ter z empirično dobljenimi izsledki raziskave ugotoviti naklonjenost revizorjev v Sloveniji k skupnim revizijam. Prav tako je namen raziskave povečati zavedanje slovenskih zakonodajnih organov in drugih revizijskih institucij pri možni vpeljavi skupnih revizij v slovensko zakonodajo.

Cilj magistrskega dela je ugotoviti, ali je skupna revizija primeren in realen ukrep Evropske komisije za izboljšanje revizijskih storitev v slovenskem poslovnem okolju. Z raziskavo želim preučiti, ali so revizorji v Sloveniji naklonjeni k skupni reviziji in kakšne bi bile kakovost revizijskih storitev, z njimi povezane cene revizijskih storitev, koncentracija revizijskega trga in neodvisnost revizorjev v primeru skupnih revizij. Nekatere tuje raziskave podpirajo oziroma zavračajo skupno revizijo kot primeren ukrep za izboljšanje revizijskega trga.

Magistrsko delo bo v prvem delu zajemalo obravnavo teoretičnih izhodišč in pregled sekundarnih virov. Raziskave, tujo znanstveno literaturo, članke in razlage bom analiziral z vidika uporabnosti skupnih revizij v različnih državah in poslovnih okoljih. Na osnovi sistematične analize različnih tujih študij primerov skupnih revizij v mednarodnem okolju bom ugotavljal trenutno stanje na področju skupnih revizij. Teoretični del, kjer bom uporabil predvsem deskriptivno in komparativno metodo preučevanja, bo predstavljal osnovno vez med splošnim in specifičnim delom magistrskega dela.

Smiselne ugotovitve znanstvenih študij bom uporabil pri nadaljnji raziskavi v drugem, empiričnem delu magistrskega dela, v katerem bom s pomočjo intervjujev revizorjev pridobival kvalitativne podatke in analiziral možnost vpeljave in uporabnost skupnih revizij v Sloveniji in ali za skupne revizije pri nas obstaja potreba. Primarno pridobljene podatke bom nato primerjal s sekundarnimi viri iz prvega dela.

Odgovoriti bom skušal na naslednja glavna raziskovalna vprašanja (RV), znotraj katerih bom oblikoval podvprašanja:

RV1: Ali obstaja pozitivna povezava med cenami revizijskih storitev in skupnimi revizijami?

RV2: Ali obstaja pozitivna povezava med kakovostjo revizij in skupnimi revizijami?

RV3: Ali skupne revizije znižujejo koncentracijo revizijskega trga?

RV4: Ali skupne revizije vplivajo na neodvisnost revizorjev?

Magistrsko delo bo razdeljeno na štiri glavna poglavja, znotraj katerih bo tematika razdeljena na podpoglavja. V prvem poglavju bom predstavil razloge za oblikovanje predloga skupnih revizij in temeljne ukrepe Evropske komisije za ureditev revizijskega trga, znotraj katerih so tudi skupne revizije in drugi povezani ukrepi. Nadaljeval bom s predstavitvijo obravnavane tematike, kjer se bom v drugem poglavju osredotočil na

teoretična izhodišča skupnih revizij, vključno s prednostmi in slabostmi ter razlikami v primerjavi s tradicionalnimi revizijami. Sledilo bo tretje poglavje, v katerem bom predstavil ugotovitve empiričnih raziskav v povezavi z dejavniki, na katere vplivajo skupne revizije, in uporabnostjo modela skupnih revizij v mednarodnem okolju. Četrto poglavje magistrskega dela bo kvalitativna raziskava. Opisal bom raziskovalno strukturo, metodologijo in vprašanja, način izvedbe intervjujev ter s pridobljenimi podatki in ob upoštevanju omejitev raziskave povzemal ugotovitve na področju skupnih revizij v Sloveniji.

1 POTREBA PO REFORMI REVIZIJSKEGA TRGA

1.1 Revizija 21. stoletja – spodleteli poizkus samoregulacije

Delniške družbe so po zakonu zavezane k reviziji letnih računovodskih izkazov, z namenom, da se krepi interes različnih deležnikov v podjetju. Naloga revizorja pri tem je, da deluje v skladu z minimalnimi zahtevami in standardi ter da zagotavlja resničen in pošten prikaz letnih računovodskih izkazov družbe in da le-ti ne vsebujejo napačnih navedb.

Islam (2012) je v svoji raziskavi ocenjeval, ali je samoregulacija v reviziji v zadnjih letih popolnoma propadla, predvsem zaradi revizijskih škandalov v kompleksnih sistemih, še posebej v bančništvu in zavarovalništvu. Ob tem, na podlagi preteklih praktičnih primerov, predstavi najpogostejše revizijske napake, ki so (Islam, 2012, str. 1061):

- močna vpetost zunanje revizorja v strukturo podjetja in računovodstvo,
- napačno uporabljeni ali napačno interpretirani splošno sprejeti revizijski standardi,
- malomarnost revizorjev, saj svojega dela ne opravijo z dolžno skrbnostjo in v skladu s strokovno usposobljenostjo,
- dlje časa trajajoče revizijske pogodbe ter posledično osebni odnos in domačnost med revizorjem in stranko,
- ohlapno zakonodajno okolje,
- pomanjkanje revizorjevega strokovnega skepticizma, tj. kritična analiza revizijskih dokazov in sposobnost prepoznati tvegani del revizije ter pomoč pri načrtovanju revizije.

Revizija naj bi bila zanesljiva metoda za odkrivanje prevar in opozarjanje na morebitni propad podjetja. To so pričakovanja, ki pa se pogosto ne uresničijo. Obstaja dolga zgodovina revizijskih napak, ker revizorji niso ali niso hoteli poročati o zavajajočih računovodskih izkazih (Maltby, 2008). Guan-jun & Lin (2009, str. 63) predstavita štiri glavne vzroke revizijskih napak. Prvič, revizor lahko napačno razlaga ali uporablja splošno sprejete revizijske standarde (angl. *Generally Accepted Auditing Standards – GAAP*).

Takšen spodrsrljaj je lahko nenameren in posledica človeške napake. Drugič, revizor lahko zavestno stori prevaro z izdajo ugodnejšega revizijskega poročila, do katerega revidirano podjetje ni upravičeno. Do tega prihaja, ko revizor sprejme podkupnino ali podleže pritiskom in grožnjam svoje stranke. Tretjič, na revizorjevo mnenje lahko vpliva revizorjev neposreden ali posreden finančni interes v stranki. Četrto, vpliv na revizorjevo nepristranskost ima lahko revizorjev osebni odnos s stranko, ki presega pričakovani odnos med dvema neodvisnima strankama. Vprašljivo postane računovodstvo podjetja, revizorjeva kakovost dela in jamstvo za poštenost in resničnost podatkov pa sta pogosto izpostavljena kritiki javnosti (Power, 1997). V letih pred finančno krizo iz leta 2007 se je izkazalo, da je veliko, tudi najbolj problematičnih podjetij, dobilo revizijska mnenja brez pridržka, čeprav je bil njihov finančni položaj zelo kritičen. Podobni škandali so bili glavni razlog za opozarjanje na kakovost računovodskih izkazov.

Pretekla kriza je pokazala nekatere pomanjkljivosti tudi na slovenskem revizijskem trgu. Največja težava so bila slabo zavarovana posojila, na katere pooblaščen revizorji niso opozarjali. Vse preveč so delovali po navodilih in željah naročnika z namenom po dolgotrajnem sodelovanju. Pri tem pa so banke, ki so po Kodeksu poslovno finančnih načel (Slovenski inštitut za revizijo, 1998, čl. 9.38.) zavezane k analizi komitenta glede na finančni položaj, tržni položaj in konkurenčnost, vplive okolja, kadre, tehnologijo idr., komitente analizirale zgolj na osnovi poslovnih in računovodskih poročil (Štrajn, 2013).

Kot posledica finančne krize in propada številnih podjetij je bila sprememba regulatornih okvirjev revizije nujna, zato je Evropska unija izdala prenovljeno Uredbo (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta ter Direktivo 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta z namenom, da se ponovno vzpostavi zaupanje v delovanje revizorjev in uredijo razmere na revizijskem trgu. Evropska komisija (2010) je želela s predstavitvijo Zelene Knjige podati ideje, kako po finančni krizi:

- prenoviti vlogo revizorja v družbenem pogledu in ublažiti tveganja za morebitne prihodnje finančne krize,
- določiti ukrepe na področju upravljanja in samostojnosti revizijskih podjetij,
- regulatorno urediti nadzor nad delovanjem revizijskih podjetij,
- sprostiti koncentracijo revizijskega trga in spremeniti tržno strukturo,
- zagotoviti enotni evropski trg za zagotavljanje revizijskih storitev,
- poenostaviti delovanje malih in srednje velikih izvajalcev storitev,
- zagotoviti mednarodno sodelovanje glede nadzora nad revizijskimi podjetji.

1.2 Ukrepi Evropske komisije v Zeleni knjigi

Revizijski trg obvladujejo štiri velika podjetja. Raziskava London Economics (2006, str. 26) je pokazala, da imajo podjetja Big 4 v nekaterih državah članicah EU v bankah in

zavarovalnicah, ki kotirajo na organiziranih trgih vrednostnih papirjev in so zavezana k obveznim revizijam, kar 90-odstotni tržni delež. Srednja in manjša revizijska podjetja, ki so sposobna revidirati tudi takšna podjetja, do tega segmenta revizijskega trga težko dostopajo (Evropska komisija, 2010).

Evropska komisija je menila, da so podjetja Big 4 zrasla v tako velika podjetja, da obstaja resno tveganje za sesutje sistemsko pomembnega podjetja Big 4 in grožnjo stabilnosti celotnega finančnega sistema. Revizijska podjetja, ki revidirajo velike delniške družbe, pridobivajo ugled. S tem jim je omogočen lažji dostop do novih revizijskih pogodb v večjih podjetjih. Na revizijskem trgu obstaja splošno načelo »izključne izbire podjetja Big 4«, kot edine možne izbire za revizijo. Zaradi tega je Evropska komisija predlagala nabor ukrepov, da se pojavu o prevladi enega podjetja izognemo ter da se manjšim in srednje velikim podjetjem omogoči vstop v segment revizije velikih delniških družb.

Evropska komisija je predlagala obvezno uvedbo **skupnih revizij ali revizijskih konzorcijev** z imenovanjem dveh različnih revizijskih podjetij pri reviziji velikih podjetij, od katerih je vsaj eno manjše/srednje revizijsko podjetje. Ukrep bi lahko povečal dinamiko revizijskega trga in zmanjšal tveganje propada revizijskega omrežja v primeru, da na trgu nastane eno veliko revizijsko podjetje. Temu ukrepu bom v nadaljevanju posvetil največ pozornosti.

Evropska komisija je menila, da bi **obvezna rotacija revizorjev** razgibala in povečala zmogljivost revizijskega trga. Rotacijo bi spremljala **obvezna oddaja ponudb** ter s tem izbor revizorjev na podlagi kakovosti in neodvisnosti.

Evropska komisija je želela preučiti pogodbene klavzule o »**izključni izbiri podjetja Big 4 kot najboljše izbire** in preučiti dejavnike, kot so občutki in zasluge pri izbiri revizijskega podjetja.

Evropska komisija je predlagala **načrt ukrepov** za izredne razmere, ki bi bili uporabni v primeru, da sistemsko pomembno revizijsko podjetje propade. Le-ti naj bi preprečili motnje na trgu in zmanjšali tveganje na revizijskem trgu. Evropska komisija je ob tem poudarila pomembnost skupnih revizij/konzorcija podjetij, saj naj bi v primeru propada sistemsko pomembnega podjetja preživelo podjetje bilo sposobno zagotoviti nadaljnji postopek revizije.

Evropska komisija je želela raziskati področje inovacij v revizijski metodologiji, ki naj bi jih pripeljale **pretekle konsolidacije večjih revizijskih podjetij**. To je pomembno predvsem v finančnem sektorju, kjer podjetja ponujajo vedno več kompleksnih proizvodov in storitev in so za revizijo takšnih sistemov potrebni sodobna, inovativna revizijska

metodologija, specifično znanje in izkušnje, geografska pokritost ter ugled revizijskega podjetja.

1.3 Uredba (EU) št. 537/2014 in Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta

Evropski parlament je junija 2014 potrdil prenovljeno Direktivo 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze in Uredbo (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komisije 2005/909/ES, ki se nanašata na reformo revizijskega trga. Nova zakonodaja vsebuje strožja pravila za subjekte javnega interesa, zlasti na področju zagotavljanja večje neodvisnosti med revizorji in revidiranimi podjetji. Uredba je v celoti zavezujoča in se bo neposredno uporabljala v vseh državah članicah EU, medtem ko bo Direktivo treba implementirati v nacionalno zakonodajo do sredine junija 2016.

Vloga revizorjev je z novimi pravili natančneje določena. Glavni namen je, da se povečata kakovost revizije in preglednost ter izboljša revizijski nadzor. Nova pravila zahtevajo podrobnejša in bolj informativna letna poročila ter poudarjajo vlogo revizijskih komisij. Revizijska komisija med drugim obvesti upravni ali nadzorni organ revidiranega subjekta o rezultatu in prispevku obvezne revizije, spremlja postopek računovodskega poročanja in pripravi priporočila ali predloge za zagotovitev njegove celovitosti, spremlja učinkovitost sistemov notranjega obvladovanja kakovosti in sistemov obvladovanja tveganja v podjetju ter po potrebi njegove notranje revizije v zvezi z računovodskim poročanjem revidiranega subjekta, ne da bi pri tem ogrožala svojo neodvisnost, spremlja obvezno revizijo letnih in konsolidiranih računovodskih izkazov, pregleduje in spremlja neodvisnost zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij in odgovarja za postopek izbire zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij in priporoči zakonite revizorje ali revizijska podjetja (Evropski parlament, 2014a) .

Direktiva v 2. členu in 13. točki subjekte javnega interesa (angl. *Public Interest Entities* ali *PIE*) imenuje kot subjekte, ki trgujejo z vrednostnimi papirji na organiziranem trgu katere koli države članice, kreditne institucije, zavarovalnice in podjetja, ki imajo zaradi svoje narave poslovanja, velikosti in števila zaposlenih velik javni pomen. Opredelitev subjekta javnega interesa je sama po sebi nespremenjena v primerjavi z Direktivo 2006/43/EC. Namen je, da se definicije subjektov javnega interesa med državami članicami poenotijo.

Nove zahteve se nanašajo na letna pregledna poročila revizijskih podjetij, ki jih morajo najpozneje štiri mesece po koncu poslovnega leta objaviti na svoji spletni strani in morajo biti objavljena najmanj pet let od dneva objave. Pregledno poročilo mora vključevati

podatke iz 13. člena Uredbe (EU) št. 573/2014. V njem so opredeljene spremenjene zahteve glede preglednega poročila. Poročilo bo skupaj z obrazložitvami zagotovilo podrobnejše informacije o rezultatih revizije.

Uredba vsebuje seznam storitev, ki jih zakoniti revizor ali njegovo podjetje ne sme upravljati za revidirano matično ali odvisno podjetje. Prepovedane nerevizijske storitve pomenijo davčne storitve, storitve, ki vključujejo kakršnokoli vlogo pri upravljanju ali odločanju v revidiranem subjektu, knjigovodstvo in pripravo računovodskih evidenc in izkazov, obračunavanje plač, zasnovo in izvajanje notranjih kontrol ali postopkov za obvladovanje tveganj s pripravo in/ali nadzorom finančnih informacij ali zasnovo in izvajanje finančnih informacijskih tehnoloških sistemov, storitve vrednotenja, pravne storitve, storitve povezane s funkcijo notranje revizije revidiranega subjekta, storitve povezane s financiranjem, strukturo in razdelitvijo kapitala, investicijsko strategijo, oglaševanje in trgovanje z delnicami revidiranega subjekta, kadrovske storitve (Evropski parlament, 2014b).

Uredba določa, da posamezno obdobje revizijskega posla ne sme biti krajše od 1 leta in daljše od 10 let. V številnih državah članicah se revizorja imenuje na letni ravni. V tem primeru se obdobje revizijskega posla lahko obnovi še devetkrat, da se doseže maksimalno obdobje trajanja revizijskega posla, tj. 10 let. Triletni mandat je trenutno zahtevan v Belgiji, šestletni v Franciji in devetletni v Italiji. Maksimalno obdobje revizijskega posla se lahko podaljša na 20 let v primeru, ko se v državi članici za imenovanja revizorjev izvajajo javni razpisi in na 24 let v primeru uporabe skupnih revizij. V primeru, da država članica uvede skupne revizije, lahko eno revizijsko podjetje samo revidira podjetje 10 let, nato pa skupaj z drugim revizijskim podjetjem podaljša mandat za dodatnih 14 let, skupaj torej 24 let (Ernst & Young, 2015).

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA SKUPNIH REVIZIJ

2.1 Opredelitev skupnih revizij

V skupnih revizijah dve ali več revizijskih podjetij sprejme skupno odgovornost za revizijo, to pomeni, da so v celoti odgovorna za celotno revizijo. V nekaterih državah so skupne revizije obvezne za posamezne gospodarske subjekte, in sicer zaradi elementa javnega interesa ter zaradi spodbujanja zaupanja v poklic revizorja (Bagshaw, 2013). Avtor opozori na naslednje težave, ki lahko nastanejo pri skupnih revizijah:

- **cena:** tudi, če se delo razdeli med več revizorjev, bo vsak izmed njih želel opraviti delo v enem izmed ključnih področij. Revizorji si bodo prizadevali pregledati vse opravljeno delo drugih revizorjev. Vse to lahko vodi do podvajanja dela in višjih cen revizijskih storitev.

- **odgovornost:** vsako revizijsko podjetje je tudi odgovorno za delo drugih revizijskih podjetij, vpletenih v skupno revizijo.
- **kakovost:** skupne revizije računovodskih izkazov izboljšajo kakovost revizij, vendar obstaja tveganje, da se pri reviziji spregledajo nekatere pomembne postavke, zaradi nezdržljivih metod revizij med revizorji.

V primeru večjih gospodarskih sistemov, kot sta bančništvo in zavarovalništvo, ali kjer je to predpisano, sta lahko imenovana dva ali več pooblaščenih revizorjev kot skupni revizorji. Cilj imenovanja skupnih revizorjev je omogočiti revizorjem opraviti delo hitro in učinkovito na primeru večjih subjektov, kjer se poslovanje razteza na večjem območju. V primeru skupnih revizij morajo biti upoštevane naslednje zahteve (Kumar & Sharma, 2011):

- skupni revizorji so skupno odgovorni za poročilo, ki ga izdajo. Da se skupni odgovornosti izognejo, morajo podpisati medsebojni dogovor o delitvi dela,
- vsak revizor je odgovoren samo za delo, ki mu je bilo dodeljeno,
- nujna je koordinacija,
- različna mnenja skupni revizorji rešujejo medsebojno,
- skupni revizorji predložijo skupno potrjeno poročilo. Če se revizor v kateri zadevi poročila ne strinja z mnenjem drugega revizorja, v zvezi s tem predloži ločeno poročilo.

Vyas (2008, str. 422) enako kot Kumar & Sharma (2011) pravi, da si morajo skupni revizorji delo razdeliti na podlagi medsebojnega dogovora. Delo se razdeli na posamezna specifična področja, pri čemer velja dobra praksa komunikacije s stranko. Ko je revizorjem dodeljeno delo revizije posamezne enote ali podružnice podjetja, je zaželeno, da vsak revizor pripravi ločeno poročilo računovodskih izkazov enote ali podružnice, za katero je odgovoren. Če medsebojna – naravna delitev dela med revizorji ni mogoča, je priporočljivo, da se delo razdeli po klasifikaciji sredstev, obveznosti, prihodkov in odhodkov. Odgovornost vsakega posameznega revizorja je, da določi obseg revizije tistega področja, ki mu je bilo dodeljeno in na kakšen način bo revizijo izvedel. Vsak revizor se mora prav tako pozanimati o prevladujočem sistemu notranjega nadzora v delu, ki mu je bilo dodeljeno. Ne glede na to, da se delo v skupnih revizijah razdeli, pa je treba določena področja in zadeve reševati skupno. Vsak revizor mora med revizijo opozoriti na področja, ki zahtevajo razpravo in ki jih bi bilo treba razkriti. Vsak revizor domneva, da je njegov partner revizor izvedel revizijo v skladu z revizijskimi standardi. Ni nujno, da skupni revizor pregleda delo drugega revizorja in izvede teste z namenom ugotavljanja, ali je bilo delo opravljeno korektno. Vsak revizor verjame, da bo njegov partner revizor v skupni reviziji ostale revizorje opozoril na vsako odstopanje računovodskih poročil od splošno sprejetih računovodskih načel in na bistvene napake, ki jih je odkril. V primeru ločenih računovodskih poročil po poslovnih enotah ali podružnicah so revizorji v skupni reviziji

zadolženi za posamezne poslovne enote ali podružnice podjetja. V primeru, ko eden od skupnih revizorjev revidira računovodske izkaze poslovne enote ali podružnice podjetja, so drugi revizorji lahko prepričani, da računovodska poročila poslovne enote ali podružnice izpolnjujejo zakonske in strokovne zahteve glede razkritij in predstavljajo resnično in pošteno sliko o stanju poslovne enote ali podružnice. Kar zadeva skupno poročilo revizorjev, je vsak revizor upravičen do izražanja svojega mnenja v obliki ločenega mnenja. Tudi, če sta v skupni reviziji imenovana več kot dva revizorja, se ne upošteva manjšina pri skupnem revizijskem poročilu. Avtor opozori na dejstvo, da je odprtih še veliko vprašanj v zvezi s skupnimi revizijami v praksi, še posebej glede delitve dela med revizorji. Delitev dela med revizorji je zahtevno, ob enem pa je v primeru deljenega dela težko zagotoviti poštenost revizorjev.

V Franciji zakon zahteva, da vsak revizor v skupni reviziji preveri delo, ki ga je opravil drugi neodvisni revizor in da izdeta skupno revizijsko poročilo, ki pa mora biti izid »nesodelujoče igre« med dvema revizorjema (Paugam & Casta, 2012, str. 4). Skupne revizije pomenijo situacijo, v kateri sta dva revizorja izbrana za načrtovanje in izvedbo revizijskega postopka. V skladu z MSR-220 morajo revizijske ekipe uporabiti postopke za nadzor kakovosti revizije in ohraniti neodvisnost, zato so skupne revizije mehanizem za ublažitev nevarnosti zmanjšanja neodvisnosti revizorjev (Saad Khatab, 2013, str. 5).

Ratzinger-Sakel, Audoussert-Coulier, Kettunen & Lesage, (2013, str. 176) razložijo skupne revizije kot postopek, v katerem so računovodski izkazi revidirani s strani dveh ali več neodvisnih revizorjev, na način, ki vključuje: koordinacijo načrtovanja revizije, delitev vložka dela, navzkrižni pregled in vzajemni nadzor kakovosti, izdajo enega samega revizijskega poročila, podpisanega s strani obeh revizorjev.

Skupne revizije se razlikujejo od dvojnih revizij (angl. *dual audits*). V primeru dvojne revizije je delo v celoti izvedeno dvakrat, medtem ko se v primeru skupne revizije celotno delo razdeli med dva ali več revizorjev. Tudi v primeru dvojnih revizij pride do razdelitve dela, vendar pa se na koncu izdeta dve samostojni revizijski mnenji (Tighadouini, 2013).

2.2 Prednosti skupnih revizij

Po mnenju Vyasa (2008, str. 423) skupne revizije pomenijo združevanje sredstev in znanja več kot enega revizorja, ki opravijo nalogo revizije podjetja v določenem časovnem obdobju. Avtor vidi v skupnih revizijah prednosti v izmenjavi strokovnega znanja in izkušenj; medsebojnem posvetovanju med revizorji; nižji delovni obremenitvi; kakovostnejši izvedbi revizije; izboljšani storitvi za stranko; preprečitvi nepotrebne zamenjave revizorja; nižjih stroškov pri uvajanju asistentov v revizijo; nižjih stroškov za izvedbo dela; občutku, da je na trgu zdrava konkurenca ter da je lahko v primeru revizije multinacionalnih podjetij revizija poslovne enote dodeljena lokalnemu revizijskemu

podjetju, ki je v boljšem položaju, da se ukvarja s podrobnim delom, lokalnimi zakoni in predpisi.

Ittonen in Tronnes (2014, str. 4) sta mnenja, da imata dva partnerja več tehničnega znanja za sprejemanje odločitev in revidiranje zapletenih okvirov poročanja. Poleg tega pomeni vključitev dveh neodvisnih strokovnjakov širša omrežja in geografsko pokritost, ki so pomembni pri reviziji diverzificiranega podjetja. Pozitiven vpliv pa naj bi imelo tudi na ublažitev izgube strokovnega znanja v primeru obvezne rotacije, saj 8. Direktiva Evropske unije predvideva rotacijo partnerjev v skupni reviziji in ne revizijskega podjetja. Avtorja zaključita, da dva partnerja pomenita nižje stroške, bolj jasno organizacijo in bolj učinkovito izvajanje načela štirih oči. Uradno stališče Mazars Group (An Insight into Joint Audit, 2015) je, da skupne revizije ustvarjajo dodano vrednost z vidika **regulatornih organov**, saj:

- zagotavljajo kakovost in neodvisnost revizorjev (»načelo štirih oči« ustvarja trajen nadzor kakovosti),
- krepijo sposobnost revizorja stati za svojim stališčem v primeru nestrinjanja revidiranega subjekta (ta točka je ključna v primeru večje krize podjetja, bodisi zaradi makroekonomskih, strukturno tržnih vprašanj ali vprašanj, ki so povezana z revidiranim subjektom samim),
- zagotavljajo vzajemni nadzor sprejemljivih nerevizijskih storitev revizorjev in vodijo do okrepitve revizijske neodvisnosti,
- nudijo priložnost za rotacijo revizijskega cikla (delitev dela med skupnimi revizorji je pogosto spremenjena tekom revizijskega mandata, kar ima za posledico rotacijo revizijskega cikla),
- spodbuja razvoj novih revizijskih podjetij, ki še nimajo celovite geografske pokritosti in znanja iz posamezne dejavnosti revidiranega podjetja (krepi se konkurenca v primeru revizije večjih podjetij),

in z vidika **revidiranih podjetij**, saj:

- omogočajo podjetjem, da izkoristijo strokovno znanje več kot enega revizijskega podjetja (to je še posebej pomembno v prisotnosti kompleksnih okvirov poročanja ali v primeru bank in zavarovalnic, za katere vsako revizijsko podjetje ne more zagotoviti enake kakovosti revidiranja v vseh državah, v katerih je prisotno),
- služijo kot »coopetition« (sodelovanje + konkurenca) med revizorji in imajo za posledico boljšo kakovost storitev. Podjetja se lahko zatečejo k vsaki od dveh revizijskih podjetij glede na njihove strokovne kompetence in geografsko pokritost. Med drugim lahko podjetje, v fazi imenovanja revizorjev, zamenja posameznega revizorja za posamezno poslovno enoto podjetja in v primeru povečanja obsega revizije, bodisi zaradi združitve podjetja, ustanovitve novega podjetja ali zaradi dodatnih zakonodajnih zahtev, pridobi dve konkurenčni ponudbi za dodatno revizijo.

- vodijo do razprave o tehničnih vprašanjih, zlasti tistih, ki izhajajo iz zakonskih sprememb in ponujajo dodatne možnosti za primerjalno analizo,
- omogočajo nemoteno rotacijo revizijskih podjetij, tako da se ohranita znanje in razumevanje delovanja revizijske skupine.

2.3 Slabosti skupnih revizij

Na drugi strani skupne revizije prinašajo določene slabosti. Nekateri kritiki verjamejo, da bi bilo sodelovanje dveh revizijskih podjetij, ki sta na trgu konkurenta, oteženo. Onyeukwu Ajaegbu (2012) meni, da je uspešno sodelovanje odvisno predvsem od pristopa vsakega izmed podjetij. Če pristopita z namenom, da sodelujeta in da delničarjem revidiranega podjetja zagotovita resničen in pošten prikaz računovodskih izkazov, potem ni nobene bojazni, da dve konkurenčni podjetji ne bi mogli sodelovati. Onyeukwu Ajaegbu (2012) vidi izziv pri uveljavitvi skupnih revizij v različnih strategijah za obvladovanje tveganj revidiranih podjetij, ki jih postavljajo pooblaščen revizorji na osnovi nagnjenosti k tveganju in profila stranke. Imenovanje skupne revizije bi lahko vplivalo na te strategije, saj se je na delo manjših/srednjih revizijskih podjetij včasih težko zanesti. Eden od načinov za blaženje tega tveganja je tudi strogo upoštevanje globalnih najboljših praks na področju revidiranja.

Gautam in Wynne (2011) vidita v pristopu skupnih revizij največjo slabost v višjih cenah revizijskih storitev, čeprav sta mnenja, da veliko držav v skupnih revizijah vidi več pozitivnih učinkov, zato se pristop skupnih revizij v prihodnosti namerava razširiti, tako v javnem kot v zasebnem sektorju.

Vyas (2008, str. 423) vidi slabosti v delitvi zaslužka za opravljeno storitev; psihološki težavi, saj so v skupno revizijo združena podjetja z različnimi sposobnostmi; kompleksu superiornosti nekaterih revizorjev, ki lahko negativno vpliva na delo ostalih revizorjev; težavi koordinacije dela med revizorji; v zanemarjanju področij dela, kjer so potrebna skupna prizadevanja; in v negotovosti glede odgovornosti revizorjev za opravljeno delo.

2.4 Stališča stroke in revizijskih podjetij glede skupnih revizij

Predlog Evropske komisije je vzbudil veliko diskusij podpornikov in nasprotnikov skupnim revizijam. Na eni strani, predvsem podjetja Big 4 trdijo, da bi skupne revizije zvišale cene revizijskih storitev in povečale birokracijo (House of Lords, 2011, čl. 40). Na drugi strani so srednja velika revizijska podjetja mnenja, da bi skupne revizije povečale kakovost revizij. De Cambourg (2011, str. 3), predsednik upravnega odbora revizijskega podjetja Mazars, je v odgovoru na Zeleno knjigo Evropske komisije zapisal, da je tržna koncentracija večja težava kot skupne revizije in da bi maksimalno 5-odstotno zvišanje cen revizijskih storitev bil pozitiven ukrep v primerjavi z vsemi ostalimi pobudami. Revizijsko

podjetje Grant Thornton je v Franciji, kjer so skupne revizije od leta 1966 obvezne, povečalo tržni delež revizije delniških družb iz indeksa SBF 250. Po njihovem mnenju skupne revizije rešujejo težavo tržne koncentracije, vendar pa dvomijo, da bi obvezne skupne revizije uživale široko podporo investorjev ali podjetij drugje po Evropi (Grant Thornton, 2010, str. 24).

Združenje pooblaščenih revizorjev ACCA (2010, str. 44) in FRC (2010, str. 4–7) uvedbi skupnih revizij pritrjujeta, saj bi povečale dinamičnost na revizijskih trgih. Dvom postavijo ob trditve, da skupne revizije izboljšujejo kakovost revizij. Poleg tega revizijski trg ne bi imel koristi od povečane prisotnosti manjših in srednje velikih revizijskih podjetij, ker bi to povzročilo napetosti med konkurenčnimi podjetji in posledično zvišanje cen revizijskih storitev ter več birokracije. Obstaja tveganje, da se nekatere zadeve pri reviziji podjetja, ki zahtevajo poglobljeno mnenje ene osebe, ne bi učinkovito reševale in da bi lahko v primeru skupnih revizij management revidiranega podjetja sodeloval v arbitraži med dvema revizijskima podjetjema, še posebej pri zahtevnih in spornih odločitvah.

Tudi podjetja Big 4 uvedbi skupnih revizij nasprotujejo in ne vidijo nobenega razloga za regulativno spremembo revizijskega trga (Sundin & Hedlund, 2011). Revizijske komisije in delničarji podjetij bi morali ohraniti svobodo pri odločanju glede tipa revizije. Predlagani ukrepi Evropske komisije glede skupnih revizij bi oteževali pridobivanje celostnega razumevanja revidiranega podjetja in bi bilo težje nadzorovati revizijsko delo (Deloitte, 2010). K temu mnenju se pridružuje tudi revizijsko podjetje Ernst & Young (2010, str. 4), ki navaja, da skupne revizije predstavljajo izzive v smislu koordinacije med dvema revizijskima podjetjema in dodatne stroške zaradi možnosti podvajanja informacij. KPMG (2010, str. 40) se sklicuje na analizo 40 najpomembnejših francoskih delniških družb iz indeksa CAC 40. Kljub temu, da so v Franciji skupne revizije omogočile nastanek podjetij Big 5, tržna koncentracija ostaja visoka, saj vsa podjetja iz CAC 40 indeksa revidirajo podjetja Big 5, brez sodelovanja manjšega revizijskega podjetja. PWC (2010) meni, da skupne revizije ne bi znižale tržne koncentracije in da tudi z vidika investorjev ni dokaza, ki bi podpiral dejstvo, da investitorji raje vlagajo v podjetja, ki uporabljajo skupne revizije.

Koncept skupne revizije avtorji znanstvenih študij največkrat povezujejo s kakovostjo in cenami revizijskih storitev, neodvisnostjo revizorjev in s tržno koncentracijo revizijskega trga. Znanstvene študije so si glede učinkov skupnih revizij precej neenotne. Ob tem je treba upoštevati dejstvo, da so preučevani vzorci v študijah precej različni. Bodisi gre za države z obveznimi skupnimi revizijami bodisi za države s prostovoljnimi skupnimi revizijami in države z različnimi zakonodajnimi okvirji glede skupnih revizij.

2.5 Tipi kooperativnih revizij

Pojmi skupne revizije, sočasne revizije, koordinirane revizije in hkratne (sočasne) revizije so razvijajoči se koncepti na področju revizij in jih skupno lahko imenujemo kooperativne revizije. Kooperativna revizija pomeni vključitev več mednarodnih institucij, ki delujejo skupno na posamezni reviziji pod vodstvom mednarodnih strokovnjakov z namenom ne le povečati zmogljivost vrhovnih revizijskih institucij – VRI (angl. *Supreme Audit Institutions*), ampak tudi pripravo kakovostnih skupnih revizijskih poročil in individualnih revizijskih poročil na nacionalni ravni (PASAI, 2010).

Kooperativne revizije lahko razdelimo v tri skupine, in sicer: skupne revizije, vzporedne ali sočasne revizije ter koordinirane revizije. Opredeljene so bile s strani Mednarodne organizacije vrhovnih revizijskih institucij (angl. *International Organization of Supreme Audit Institutions – INTOSAI*). Organizacija INTOSAI je bila ustanovljena leta 1953 in deluje kot krovna organizacija vrhovnih revizijskih institucij 192 držav članic Združenih narodov. Namen organizacije je spodbujanje prenosa znanja in izmenjava idej med vrhovnimi revizijskimi institucijami, izboljšanje revizije javnega sektorja ter strokovnosti, položaja in vpliva vrhovnih revizijskih institucij držav (INTOSAI, 2015). Kooperativne revizije organizacija opredeli na naslednji način (INTOSAI, 2007, str. 2):

- **Skupne revizije** – revizije, ki jih izvedeta dva ali več revizorjev iz vrhovnih revizijskih institucij (v nadaljevanju VRI), ki pripravijo enotno – skupno revizijsko poročilo za objavo v vseh sodelujočih državah;
- **Vzporedne (sočasne) revizije** – revizija poteka istočasno z dvema ali več VRI, vendar z ločenimi revizijskimi ekipami iz vsake VRI, ki poročajo samo svojemu zakonodajnemu organu in le ugotovitve, ki se nanašajo na lastno državo. To pomeni, da sodelujoče VRI lahko sprejmejo drugačne revizijske pristope (tj. obseg vprašanj, metodologija idr.), ki so primerni za nacionalne potrebe in želje. Izmenjava informacij je najpomembnejši vidik te oblike sodelovanja;
- **Koordinirane revizije** – vsaka oblika sodelovanja med skupnimi in vzporednimi revizijami. Sodelujoče VRI morajo na neki način uskladiti njihove revizijske pristope, vendar so pri tem možne razlike med državami. Lahko so skupne revizije z ločenimi revizijskimi poročili ali pogosteje vzporedna (sočasna) revizija s skupnim revizijskim poročilom ter dodatnimi ločenimi revizijskimi poročili na ravni države.

V praksi ti trije tipi kooperativnih revizij niso strogo ločeni. Stopnja sodelovanja se lahko razlikuje, in sicer od skupnih revizij (najožje oblike sodelovanja) do vzporednih revizij (najširše oblike sodelovanja).

Tabela 1: Osnovne značilnosti tipov kooperativnih revizij

	Tip revizije		
	Skupna revizija	Koordinirana revizija	Vzporedna (sočasna revizija)
Revizijska ekipa	Skupna revizijska ekipa	Nacionalna revizijska ekipa na VRI z neko strukturo koordinacije	Nacionalna revizijska ekipa na VRI
Revizijski pristop	Enak za vse sodelujoče VRI	Do neke mere usklajeni pristop, vendar so med VRI možne razlike	Izbran samostojno s strani vsake VRI
Revizijsko poročilo	Skupno revizijsko poročilo	Poročilo na ravni države in/ali skupno revizijsko poročilo	Poročilo na ravni države

Vir: INTOSAI WGEA, *Cooperation Between Supreme Audit Institutions: Tips and Examples for Cooperative Audits*, 2007, str. 2.

3 SKUPNE REVIZIJE V MEDNARODNEM OKOLJU IN NJHOVI VPLIVI NA RAZLIČNE DEJAVNIKE – PREGLED EMPIRIČNIH ŠTUDIJ

Na začetku tega poglavja predstavim najboljše prakse skupnih revizij v mednarodnem okolju, nato opredelim definicije kakovosti revizije, cene revizije, koncentracije revizijskega trga in neodvisnosti revizorjev ter nadaljujem z analizo empiričnih študij, na podlagi katerih predstavim glavne dejavnike, na katere vplivajo skupne revizije. Odprtih je veliko vprašanj v zvezi z vplivi skupnih revizij na kakovost in cene revizijskih storitev, neodvisnost revizorjev in koncentracijo revizijskega trga.

3.1 Uveljavljeni primeri skupnih revizij v mednarodnem okolju

Koncept skupnih revizij se uporablja ali pa je bil uporabljen na mednarodni ravni, vključno z državami, kot so Nemčija, Švica, Indija, Maroko, Kanada in Velika Britanija. Tudi v ZDA se koncept skupnih revizij uporablja v Uradu za notranje prihodke ZDA (angl. *Internal Revenue Service – IRS*) v obliki davčnega nadzora (Tighadouini, 2013).

3.1.1 Evropska unija

Le Vourc'h & Morand (2011, str. 226) ugotavljata, da imajo skupne revizije v Evropi omejeno uporabo, saj je samo Francija tista, ki je skupne revizije predpisala v velikem obsegu za podjetja, ki pripravljajo konsolidirane računovodske izkaze. Druge države članice bodisi:

- ne izvajajo skupnih revizij (velja za večino držav članic EU);

- so skupne revizije opustile (na primer Danska);
- izvajajo skupne revizije v omejenem obsegu (na primer Švedska, kjer ima organ za finančni nadzor (šved. *Finansinspektionen*) še vedno možnost imenovati drugega revizorja v podjetju iz finančnega sektorja).

Tabela 2: Države članice EU, v katerih se izvajajo skupne revizije

	Obvezne ali prostovoljne skupne revizije in obseg skupne revizije	Izbira revizorjev	Odgovornost med revizorjema
Francija	Obvezne za vsa podjetja, ki kotirajo na borzi in so zavezana k pripravi konsolidiranih računovodskih izkazov.	Revidirano podjetje (naročnik).	Vsak revizor je enako odgovoren za revizijo.
Nemčija	Prostovoljne za vsa podjetja (najpogosteje se uporabljajo v javnem sektorju).	Revidirano podjetje (naročnik).	Vsak revizor je enako odgovoren za revizijo.

Vir: ESCP Europe, Study on the effects of the implementation of the acquison statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market, 2011, str. 227.

3.1.1.1 Francija

Ureditev revizijskih storitev v Franciji ima svoje korenine v dolgi tradiciji uporabe dveh revizorjev za velika podjetja (Audoussert-Coulier et al., 2012, str. 11). Je edina evropska država z obvezno uporabo skupnih revizij, medtem ko v nekaterih drugih evropskih državah (npr. Nemčija) velja sistem prostovoljnih skupnih revizij, ali uporabo skupnih revizij v primeru konsolidacije. V Franciji so skupne revizije obvezne za vsa podjetja, ki kotirajo na borzi in so zakonsko zavezana h konsolidaciji (Code de Commerce, čl. 823–2). Revizorji so imenovani za šest let z namenom izvajanja dvojnega nadzora in da se prepreči »opinion shopping«, ki ga izvaja menedžment revidiranega podjetja (Velte & Azibi, 2015, str. 6). Revizorji se v svojem šestletnem mandatu ne smejo zamenjati, ne morejo odstopiti in jih ni mogoče odpoklicati, razen v izjemnih okoliščinah. Mandat revizorjev se lahko brez omejitev podaljša za naslednjih šest let, razen v podjetjih, za katere velja ti. Zakon o finančni varnosti (angl. *Financial Security Law of France*) iz leta 2003, ki predpisuje zamenjavo revizorjev na vsakih šest let.

Skupne revizije so bile v Franciji uveljavljene leta 1966. Nekaj časa po njihovem izvrševanju so skupne revizije postale tarča kritik regulatorja trga in revizorjev. Regulator trga je skupnim revizijam nasprotoval zaradi višjih cen revizijskih storitev in predlagal prostovoljne skupne revizije. Revizorji so se pritoževali nad dejstvom, da je težko vzpostaviti skupno metodologijo dela in posledično delitev obveznosti. Leta 1984 je

francoski zakonodajni organ celo razmišjal o ukinitvi skupnih revizij, vendar pa je glede na vse močnejši položaj anglosaških revizijskih podjetij na francoskem trgu odločil, da se mehanizem skupnih revizij ohrani in celo razširi na vsako podjetje, ki je zavezano h konsolidiranim računovodskim izkazom, z namenom, da se zaščitijo francoska revizijska podjetja (Marmousez, 2008, str. 3).

Gonthier-Besacier & Schatt (2007, str. 140) menita, da se danes revizorje v Franciji pogosto dojema kot vejo centralne ravni države, ki delujejo v korist korporativnih predpisov. Najverjetneje zato, ker je bil revizorjev položaj v preteklosti opredeljen z zakonom, čeprav so strokovna pravila določena v sodelovanju z zunanjimi akterji, kot je organ za nadzor finančnega trga (fran. *Autorité des Marchés Financiers*). Poleg tega poudarita tri glavne teme, ki jih je treba poznati pri razumevanju francoske revizijske prakse. Prvič, potrditev prej omenjenega zakona leta 1984 in obvezne skupne revizije za konsolidirane računovodske izkaze. Zakon se je nato razvil v strokovni praktični standard, ki zahteva uravnoteženo delitev dela obeh revizorjev za zagotavljanje učinkovitega mehanizma dvojnih nadzorov. Drugič, zakon je predvidel strogo ločitev revizije in svetovanja. Načelo ločitve v Franciji je bilo v tistem času veliko strožje kot v drugih državah. Zakon o finančni varnosti iz leta 2003 je načelo ločitve ponovno obnovil in poudaril njen pomen ter oblikoval referenčni standard v svetu. Tretjič, cene revizijskih storitev se v Franciji v primerjavi z drugimi evropskimi državami ne oblikujejo »prosto po dogovoru« z naročnikom, saj zakon predpisuje cenovno lestvico za opravljanje storitve. Do leta 1985 je zakon predvideval izračun cene revizije na podlagi kalkulacije, ki je temeljila na vsoti revidiranih sredstev podjetja. To metodo je leta 1985 nadomestila metoda potrditve proračuna, ki temelji na dogovorjeni urni postavki in ustreza v naprej določenemu programu dela revizorjev.

Po letu 2003 so bili sprejeti številni ukrepi, vključno z obvezno objavo cen revizijskih storitev s strani javnih podjetij. To razkritje na eni strani sili podjetje, da razlikuje med cenami revizijskih storitev in ostalimi storitvami ter na drugi strani med individualno specifikacijo izplačanega revizijskega honorarja obema revizorjema.

Vsak od obeh revizorjev podpiše revizijsko poročilo, oba pa sta solidarno odgovorna za kakršno koli neodkrito ali neopozorjeno pomembno napačno navedbo. V skupnem revizijskem poročilu sta revizorja dolžna razkriti kakršne koli razlike v mnenjih. V praksi obstajajo primeri, ko en revizor poda pridržek, ki ni v skupni rabi z drugim revizorjem (Audoussert-Coulier et al., 2012, str. 12).

3.1.1.2 Danska

Na Danskem so bila podjetja, ki so kotirala na borzi, in vsa javna podjetja zavezana k skupnim revizijam dveh neodvisnih revizorjev. Zahteva je bila uvedena v prvem danskem

Zakonu o gospodarskih družbah leta 1930 in je ostala v veljavi naslednjih 75 let, dokler ni bila 1. januarja 2005 odpravljena. Revizorja sta bila solidarno odgovorna, vendar pa Zakon o revidiranju ni opredeljeval, na kakšen način naj si delita revizijsko delo in honorar (Lesage, Ratzinger, & Kettunen, 2012, str. 36). To je lahko določilo revidirano podjetje, kar je v praksi pomenilo, da je en revizor prejel več kot 80 % revizijskega honorarja. Leta 1930, ko je bila uvedena zahteva za dva revizorja, je bila revizija na Danskem predvsem enoosebna. Glavni argument za zahtevo dveh neodvisnih revizorjev je zato bil povečanje zaupanja v revizijo. Zakonodajalci so menili, da samo en revizor ne bi mogel opraviti dela pravilno. Zahteva za skupne revizije je bila ponovno pregledana, ko je bil popravljen Zakon o gospodarskih družbah, vendar se je vlada, zaradi strahu pred izgubo zaupanja javnosti v podjetja, odločila, da zahtevo ohrani v veljavi. Zahteva za skupne revizije je bila dokončno odpravljena 1. januarja 2005, ko je danski parlament potrdil novi Zakon o računovodstvu (angl. *Financial Statement Act*). Glavni argumenti za njeno ukinitvev je bil ta, da je zastarela in v breme danskim podjetjem (Thinggaard & Kiertzner, 2008, str. 144). Novi zakon je med drugim predpisal tudi, da malim podjetjem ni treba opravljati revizije. Od podjetij, ki kotirajo na borzi, se je leta 2002 prvič zahtevalo, naj razkrijejo revizijske izdatke v pojasnilih konsolidiranih računovodskih izkazov ter da ločijo izdatke za revizijske in nerevizijske storitve. Od leta 2008 pa so revizijski honorarji razdeljeni v štiri kategorije, in sicer za: revizijske storitve, reviziji sorodne storitve, svetovalne storitve in druge.

3.1.1.3 Švedska

Na Švedskem so bile do leta 2006 skupne revizije obvezne za banke. Danes ima Organ za finančni nadzor možnost, da imenuje drugega revizorja v banki ali zavarovalnici (Riksdagsförvaltningen, 2010, čl. 9 & Riksdagsförvaltningen, 2004, čl. 11), vendar pa Organ to možnost redko uporablja. V letnem poročilu za leto 2011 banke Swedbank so zapisali, da Organ že več let te možnosti ni izkoristil in je v njihovem primeru ni tudi za poslovno leto 2011 (Audoussset-Coulier et al., 2012, str. 15).

3.1.2 Ostali primeri skupnih revizij

3.1.2.1 Južna Afrika

V prvotnih določilih Zakona o gospodarskih družbah (angl. *Companies Act*) v Južni Afriki iz leta 1973 je bilo navedeno, da lahko v velikih podjetjih, ki izpolnjujejo določene pogoje, minister kadar koli določi drugega revizorja, da skupaj opravita revizijo. To določilo je bilo leta 2008 odpravljeno z novim Zakonom o gospodarskih družbah.

V bančnem sektorju so bile od leta 1990 skupne revizije obvezne v bankah s skupno bilančno vsoto, višjo od 972.000.000 EUR. S spremembo Zakona o bančništvu (angl. *Bank*

Act) leta 2003 se je tudi ta zahteva odpravila. Danes v Južni Afriki velja sistem prostovoljnih skupnih revizij z obvezno rotacijo revizorja. V skladu z Zakonom o gospodarskih družbah iz leta 2008 velja, da mora podjetje v primeru skupne revizije zagotoviti rotacijo revizorja vsakih pet let in zagotoviti, da se obeh revizorjev ne zamenja hkratno. Država tako zagotavlja kontinuiteto delovanja skupnih revizij, saj prepoveduje hkratno zamenjavo obeh revizorjev (Audousset-Coulier et al., 2012, str. 14).

3.1.2.2 Kitajska

Kitajska je edinstven primer v svetu, kjer se izvajajo dvojne revizije (angl. *dual audit*). Medtem ko so v Franciji podjetja, ki izdajajo konsolidirane računovodske izkaze, zavezana k skupnim revizijam dveh neodvisnih revizorjev, ki izdajo skupno revizijsko mnenje, je na Kitajskem praksa dvojnih revizij. Na Kitajskem lahko podjetje izda več kot eno vrsto delnic na različnih borzah. Na šanghajski in šenzenski borzi lahko izda delnice razreda A in B, na hongkonški borzi delnice razreda H. Računovodski izkazi podjetja z delnicami razreda A se pripravljajo v skladu s kitajskimi splošno sprejetimi revizijskimi standardi (angl. *Chinese GAAP*), medtem ko se računovodski izkazi podjetja z delnicami razreda B ali H pripravljajo v skladu z mednarodnimi računovodskimi načeli (angl. *International Accounting Principles – IAP*). Kitajski regulator za trg vrednostnih papirjev (angl. *China Securities Regulatory Commission*) je zato leta 2001 predpisal obvezne dvojne revizije za podjetja, ki izdajo več kot eno vrsto delnic na kitajskih borzah. Dve različni revizijski podjetji tako izdajo dvojni revizijski mnenji z uporabo dveh različnih računovodskih načel. Poleg tega za razliko od skupnih revizij, kjer revizorji navzkrižno preverjajo delo drugega, se navzkrižno preverjanje ne izvaja v primeru dvojnih revizij. V primeru, da dva revizorja opravljata delo samostojno, so edini dejavniki, ki vplivajo na različne revizijske rezultate, računovodska načela in metodologija. Ko imata dva revizorja nasprotna mnenja glede poštenega prikaza finančnega stanja podjetja, je lahko eno od mnenj vprašljivo, kar lahko vpliva na zmanjšanje ugleda revizorja. Revizorji so zaradi tega pod pritiskom in bolj konservativni v revizijskem postopku (Lin, Lin & Yen, 2014).

Dvojne revizije so na Kitajskem obvezne od leta 2001. Pred tem so bile prostovoljne, a kljub temu pogosto uporabljene. Dvojne revizije na Kitajskem omogočajo mednarodnim revizorjem, da s kakovostno revizijo pregledajo finančno poročilo iste stranke in v skladu s tem izdajo mnenje. Ta edinstveni sistem lahko pritegne domače revizorje k izboljšanju njihove kakovosti revizije, saj morajo svoja mnenja argumentirati, če se le-ta razlikujejo od mnenj mednarodnih revizorjev. Mednarodni revizorji tako učinkovito ustvarjajo pritisk na domače revizorje za še večji nadzor in poglobljeno opravljanje revizij (Wang, 2014).

Lin et al. (2014, str. 81) ugotavljajo, da so podjetja z dvojnimi revizijami povezana z manj nenavadnimi dogodki v računovodskih izkazih in da je posledično kakovost revizije večja.

Revizija je kakovostnejša, če sta v dvojni reviziji sodelujoča domači in mednarodni revizor nepovezana.

3.1.2.3 Ostali primeri skupnih revizij

Obvezne skupne revizije v bančnem sektorju, v kombinaciji z dvoletno dobo rotacije, so bile v veljavi tudi v Kanadi med leti 1923 in 1991. Poleg teh držav pa so tudi nekatere države v razvoju, kot so Alžirija, Kongo, Indija, Slonokoščena obalo in Kuvajt, uvedele obvezne skupne revizije za določene vrste podjetij, kot so banke, podjetja, ki kotirajo na borzi ter podjetja v državni lasti, vendar pa so empirične raziskave o skupnih revizijah v teh državah zelo omejene ali pa sploh ne obstajajo (Ratzinger-Sakel et al., 2013, str. 178).

3.2 Skupne revizije in kakovost revizij

Obstaja veliko definicij kakovosti revizij, vendar pa do danes ni bila oblikovana definicija, ki bi bila splošno sprejeta in priznana. DeAngelo (1981) opredeli kakovost revizije kot tržno ocenjeno skupno verjetnost, da bo izbrani revizor odkril kršitve v računovodskih poročilih stranke in v skladu s pogodbami ter zakonom o kršitvah poročal delničarjem in drugim interesnim skupinam. Avtor meni, da je kakovost revizije odvisna tudi od revizorjevih strokovnih kompetenc in stopnje neodvisnosti. Palmrose (1988, str. 56) ocenjuje kakovost revizije kot stopnjo, do katere se interesne skupine (delničarji, investitorji, upniki idr.), ki jih računovodski izkazi zadevajo, lahko zanesejo na računovodske izkaze in le-tem verjamejo. Avtor opredeljuje kakovost revizije kot raven zagotovila. Višja stopnja zagotovila ustreza višji kakovosti storitev. Ta definicija je opredeljena v skladu z znanstveno literaturo, ki opredeljuje kakovost revizije glede na revizijska tveganja. Višja kot je kakovost storitve, manjše je revizijsko tveganje. Revizijsko tveganje je opredeljeno kot tveganje, da revizor nevede poda pozitivno mnenje računovodskim izkazom, ki vsebujejo pomembne napačne navedbe.

Percepcija kakovosti revizije se razlikuje med interesnimi skupinami glede na stopnjo njihove neposredne vpletenosti v revizije in glede na način ocenjevanja kakovosti revizije (slika 1). Razlike interesnih skupin v perspektivah dojetanja kakovosti revizij pomenijo, da noben element nima prevladujočega vpliva na kakovost revizije. Zatorej je potrebno širše in globlje razumevanje teme in da se kakovost revizije preučuje celostno (IAASB, 2011).

Slika 1: Percepcija kakovosti revizije z vidika investitorja (levo) in z vidika člana revizijskega odbora

Vir: IAASB, *Audit Quality – An IAASB perspective*, 2011, str. 3.

Poznamo tri temeljne vidike kakovosti revizije, in sicer (IAASB, 2011, str. 4):

- **vhodni dejavniki** – poleg revizijskih standardov obstaja veliko dejavnikov, ki vplivajo na kakovost revizije. Pomemben dejavnik so revizorjeve osebne lastnosti, kot so revizorjeva znanja, izkušnje, etične vrednote in miselnost. Pomemben prispevek ima tudi revizijski postopek, ki se nanaša na izbrano metodologijo revizije, učinkovitost revizijskih orodij in razpoložljivost ustrezne tehnične podpore;
- **izhodni dejavniki**, ki vplivajo na kakovost revizije, presojuje različne interesne skupine in na njihovi podlagi si oblikujejo svoje mnenje o kakovosti revizije. Tako je revizorjevo poročilo pomemben dejavnik, ki vpliva na kakovost revizije v očeh interesnih skupin v primeru, da je jasno izražen izid revizije. Prav tako lahko revizorjeva dosledna komunikacija s pristojnimi organi pozitivno vpliva na kakovost same revizije;
- **povezani dejavniki** – kot sta na primer dobro korporativno upravljanje podjetja ter uveljavljeno načelo transparentnosti in etičnega vedenja, kar omogoča, da se izvede kakovostna revizija. Tudi ustrezen regulativni nadzor, znotraj katerega se lahko revizije učinkovito izvajajo, pozitivno vpliva na kakovost revizije in zagotavlja učinkovit režim za spremljanje kakovosti dela revizorjev ter zagotavlja dialog med revizorji in regulatorjem.

Saad Khatab (2013, str. 1) meni, da je kakovost revizije sestavljena iz več elementov, in sicer: profesionalne kulture, neodvisnosti, objektivnosti, strokovnega dvoma, ustreznega

strokovnega znanja in veščin, postopkov nadzora kakovosti, učinkovitosti in natančnosti ugotovitev revizorjev. Tudi usposabljanje osebja in ustrezno upravljanje človeških virov pomenita dodaten dejavnik za izboljšanje kakovosti revizije. Po mnenju Francis & Michasa (2012) je revizija kakovostna takrat, ko revizijsko podjetje izda neprilagojeno revizijsko poročilo svoje stranke v skladu z revizijskimi standardi.

3.2.1 Skupne revizije in vpliv na kakovost revizij

Glavni argument, ki govori v korist skupnim revizijam, je ta, da skupne revizije povečajo kakovost revizij, saj je dvema revizorjema omogočeno, da lažje dosežeta potrebno neodvisnost in izkoristita kompetence (Ittonen & Tronnes, 2014, str. 6).

DeAngelo (1981) je v svoji raziskavi ocenjevala razmerje med velikostjo revizijskega podjetja in kakovostjo revizije. Ugotavlja, da kakovost revizije ni neodvisna od velikosti revizijskega podjetja. Večja revizijska podjetja lahko zaslužijo t. i. »kvazi-rente« (angl. *quasi-rents*), ki naj bi služile kot zavarovanje pred oportunističnim vedenjem revizorjev in so opredeljene kot revizijski prejemek, ki presega revizijske stroške. Večja revizijska podjetja lahko izgubijo več kot manjša revizijska podjetja v primeru, da ne poročajo o kršitvah v računovodskih poročilih stranke in zato je kakovost revizije na višji ravni. To pomeni, večje, kot je revizijsko podjetje, merjeno s številom strank, in manjša, kot je stranka, merjena z deležem revizorjeve kvazi-rente, manjša je spodbuda, da se revizor vede oportunistično in višja je kakovost revizije (DeAngelo, 1981). V skladu s to teorijo bi lahko povzeli, da izbira dveh mednarodnih podjetij Big 4 v primeru skupne revizije pomeni najvišjo raven kakovosti revizije in nižjo raven kakovosti revizije v primeru izbire mednarodnega podjetja Big 4 ter manjšega/srednjega revizijskega podjetja ali celo dveh manjših/srednjih revizijski podjetij v primeru skupne revizije (Vanstraelen, Richard, & Francis, 2006).

Čeprav sta dve podjetji Big 4 z vidika kakovosti revizije boljše izbira kot eno podjetje Big 4 z manjšim/srednjim revizijskim podjetjem, pa avtorji priznavajo, da ne vedo, ali je sistem skupnih revizij v Franciji bolj učinkovit in daje boljše kakovost revizij v primerjavi s tradicionalnim pristopom z enim revizorjem, ki se uporablja v večini drugih držav. Najpomembnejši namen, da je revizija podjetij izvedena kakovostno, sta zaščita pravic investitorjev in izboljšanje učinkovitosti na trgu vrednostnih papirjev. V Franciji so delničarji manj zavarovani kot, denimo, v Veliki Britaniji.

Haapamäki, Järvinen, Niemi, & Zerni, (2012) na primeru švedskih delniških in zasebnih družb ugotavljajo uporabo prostovoljnih skupnih revizij. Avtorji ugotavljajo, da je uporaba skupnih revizij povezana z višjo stopnjo konservativnosti pri odločanju revizorjev glede primernosti posameznih poslovnih dogodkov v računovodskih postavkah zasebnih in javnih podjetij. Višjo stopnjo konservativnosti gre pripisati asimetriji informacij med

revizorjema. Poleg tega je manj verjetno, da bi oba revizorja hkrati podlegla pritiskom stranke o računovodskih usmeritvah, kar ima za posledico višjo neodvisnost revizorjev. Avtorji dodatno pojasnjujejo, da uporaba skupnih revizij, tako v javnih kot zasebnih podjetjih, zmanjšuje nenavadne poslovne dogodke v izkazih poslovnega izida in pomeni višjo kakovost revizij. Podjetja, ki uporabljajo skupne revizije, imajo boljšo kreditno sposobnost in manjšo verjetnost za insolventnost. Skupne revizije povečujejo percepcijo kakovosti revizije v očeh zunanjih uporabnikov in kakovost računovodskih izkazov revidiranega podjetja. Ta ugotovitev je skladna tako z okrepljeno neodvisnostjo v primeru skupnih revizij kot tudi s hipotezo, da skupnim revizijam pripisujejo boljše bonitetne ocene podjetij in ugodnejše napovedi tveganj v prihodnosti.

Zerni, Kallunki & Nilsson, (2010) so prav tako na vzorcu švedskih podjetij, ki imajo možnost prostovoljnih skupnih revizij, analizirali 133 skupnih revizij. Skupne revizije ustvarjajo več variacij pri izbiri revizorjev. Revizija, ki sta jo izvedla dva revizorja, pomeni najvišjo raven kakovosti revizije, medtem ko manjše revizijsko podjetje izvede revizijo slabše kakovosti. Poudarijo dva argumenta, ki bi lahko v primeru skupnih revizij ogrozila kakovost revizij, vendar ob tem ne bi vplivala na tržno oceno kakovosti revizije, in sicer:

- problematika zastojkarstva (angl. *free rider*), ko se eden izmed revizorjev naslanja na delo in rezultate drugega ter v reviziji sodeluje manj aktivno (v skladu z Haapamäki et al., 2012),
- problematika kooperativnega sodelovanja med revizorjema in nezadostne izmenjave informacij v primeru sodelovanja dveh med seboj konkurenčnih podjetij.

Glede na to, da sta dve ločeni revizijski podjetji solidarno odgovorni za izdano mnenje, je verjetno, da manjšinski delničarji ali drugi uporabniki računovodskih informacij dojemajo skupne revizije kot bolj kakovostne od tistih revizij, ki jih izvede en revizor. Trg ocenjuje skupne revizorje kot nadzorni mehanizem, ki pomaga preprečevati razlastninjenje manjšinskih delničarjev (Zerni et al., 2010, str. 1175; Ratzinger-Sakel et al., 2013, str. 185).

Hess, Mohrmann & Stefani (2015, str. 12) pravijo, da skupne revizije povečujejo kakovost revizij. Z dvema revizorjema je manjša verjetnost, da se oba strinjata s prikrivanjem računovodskih informacij. Nižja je tudi ekonomska odvisnost revizorja, saj so prejemki v tem primeru deljeni. Odločitve in presoje revizorjev v skupnih revizijah so bolj kakovostne, saj je vključena primerjalna kakovost storitev (angl. *benchmark*) med revizorjema. Če se oba revizorja dopolnjujeta s svojimi kompetencami, se kakovost odločitev in presoj izboljša (Ittonen & Tronnes, 2014, str. 6).

Nekateri avtorji so na drugi strani mnenja, da skupne revizije znižujejo kakovost revizij. Haapamäki et al., (2012) enako kot Zerni et al. (2010) pojasnijo, da kakovost skupnih revizij lahko ogroža težava zastojkarstva, ki nastane v primeru, ko se en revizor izogiba

delu in naslanja na rezultate drugega revizorja. Poleg tega je težko izvedljivo, da dve konkurenčni revizijski podjetji med seboj tesno sodelujeta, saj bi nastala težava nezadostne izmenjave informacij. Na trgu prevladujejo klasične revizije podjetij Big 4, saj je kakovost informacij v okviru skupnih revizij slabša kot v primeru klasičnih revizij (Deng, Lu, Simunic & Ye, 2012).

Na primeru danskega sistema so Lesage et al. (2012) preverjali, ali skupne revizije vplivajo na kakovost revizije v smislu ukrepanja v primeru nastanka nenavadnih poslovnih dogodkov. Ugotovili so negativno povezavo med skupnimi revizijami in kakovostjo revizije. Nadalje so podobno analizo naredili na vzorcu francosko-nemških podjetij, kjer prav tako niso opazili višje kakovosti revizij, povezane s skupnimi revizijami.

Bédard, Piot & Schatt (2014, str. 28) izpostavijo glavni vidik delovanja revizijskega sistema v Franciji. Obvezna uporaba skupnih revizij je močno povezana z višjimi cenami revizijskih storitev, pri čemer višja kakovost revizijskih storitev ni zagotovljena. Natančneje, raven kakovosti revizij v Franciji, ki jo zagotavljajo podjetja Big 4, ne zadosti pričakovanjem investitorjem v smislu zmanjševanja agencijskih stroškov. Ti elementi skupaj postavljajo resen dvom v učinkovitost francoskega revizijskega sistema za investitorje.

3.2.2 Različni režimi sodelovanja v skupnih revizijah in vpliv na kakovost revizij

Ko se uprava ali upravni odbor podjetja odloči za skupno revizijo, mora določiti, katero kombinacijo dveh revizijskih podjetij bodo imeli. Deng et al. (2012), ki v svoji raziskavi preučujejo različne režime sodelovanja revizijskih podjetij, menijo, da skupne revizije revidirani stranki dajejo možnost interne izbire med mnenji dveh revizorjev. Stranka lahko izbere tisto mnenje, ki je brez pridržka in ugodnejše, saj revizor spregleda morebitne pomanjkljivosti v računovodskih izkazih (angl. *opinion shopping*). El Assy (2015, str. 197) meni, da lahko menedžment revizorju ponudi plačilo za mnenje brez pridržka in da je večja verjetnost, da do tega pride v primeru manjšega revizijskega podjetja, saj večje revizijsko podjetje nosi stroške izgube ugleda. Deng et al. (2012) menijo, da je večja verjetnost »opinion shoppinga« v primeru sodelovanja podjetja Big 4 z manjšim/srednjim revizijskim podjetjem (režim big, small) kot tudi v primeru sodelovanja dveh podjetij Big 4 (režim big, big). Natančnost revizijskih dokazov je tako nižja v primeru skupne revizije dveh podjetij Big 4 (režim big, big) ali v primeru skupne revizije med podjetjem Big 4 in manjšim/srednjim revizijskim podjetjem (režim big, small), kot pa v primeru samostojne revizije, ki jo izvede eno podjetje Big 4 (režim big). Kakovost informacij je v primeru skupnih revizij nižja in kapitalski trgi oziroma uporabniki informacij ne morejo v celoti razvozlati strategije poročanja revidirane stranke. Tudi Deng et al. (2012) izpostavijo, da skupne revizije vodijo do problematike zastojkarstva med revizijskima podjetjema in zmanjšanja zanesljivosti revizijskih dokazov.

Paugam & Casta (2012, str. 12) menita, da je francoski model revizij edinstvena priložnost, da se preuči, ali je proces sprejemanja odločitev boljši s prisotnostjo dveh revizorjev. Avtorja sta v svoji raziskavi s pomočjo teorije iger testirala razkritja francoskih podjetij iz indeksa SBF 120. Želela sta dokazati, da lahko homogenost med revizijskim parom v skupni reviziji privede do »zapornikove dileme« in na družbeni ravni do neoptimalnih razkritij, povezanih z oslabitvami. Ta situacija je manj verjetna v primeru, ko v skupni reviziji sodeluje podjetje Big 4 z manjšim/srednjim revizijskim podjetjem, saj podjetje Big 4 v celoti nosi tveganje izgube ugleda. To pomeni, da sodelovanje podjetja Big 4 z manjšim/srednjim revizijskim podjetjem spodbudi revizorja iz podjetja Big 4, da prisili stranko k večjim razkritjem kot sicer, in sicer zaradi stroškov ugleda, medtem ko kombinacija dveh podjetij Big 4 ali dveh manjših/srednje velikih revizijskih podjetij zmanjšuje raven razkritij strank, povezanih z oslabitvami. Njune ugotovitve tako zavračajo trditve, da dve podjetji Big 4 v skupni reviziji izboljšujeta računovodsko poročanje svojih strank. Sklepamo lahko, da je kakovost revizije večja v primeru sodelovanja podjetja Big 4 z manjšim/srednjim podjetjem.

Gonthier-Besacier & Schatt (2007) sta po drugi strani mnenja, da je sodelovanje podjetja Big 4 z manjšim/srednjim revizijskim podjetjem v Franciji bolj neugodno za podjetje Big 4. Prvič, skupna znanja in kompetence obeh revizijskih podjetij so pričakovano manjša kot v primeru, da revizijo opravita dve podjetji Big 4. Poveča se tudi tveganje neodkritja napak v računovodskih poročilih stranke. Drugič, v primeru sodnega postopka po stečaju katere izmed revidiranih strank je bolj verjetno, da se investitor za povrnitev škode, ki jo je utrpel kot lastnik podjetja, najprej obrne na podjetje Big 4, zaradi slabšega finančnega položaja manjšega/srednjega revizijskega podjetja.

Splošno velja predpostavka, da so revizije, ki jih je izvedlo podjetje Big 4 kakovostnejše in zanesljivejše. Sikka (2009) je na vzorcu finančnih podjetij iz različnih držav, tudi iz Francije, analiziral revizijska mnenja, ki so jih podjetja prejela pred krizo leta 2008. Analiza je pokazala, da so vsa preučevana podjetja od revizorjev prejela mnenje brez pridržka na računovodske izkaze za poslovno leto 2007. Vsa mnenja pa so zagotovila podjetja Big 4. Podobne ugotovitve, na primeru slovenskih delniških družb, ki so med leti 2008 in 2013 začele s postopkom stečaja, prisilne poravnave, likvidacije ali pa so bile v tem obdobju izbrisane iz registra, s pregledom revizijskih poročil, sta pridobila Pikelj & Slapničar (2014). Za vsako delniško družbo so bila pregledana revizijska poročila tri leta pred postopki insolventnosti ali prenehanjem družbe. Rezultati analize kažejo, da so podjetja Big 4 vsa tri leta pred začetkom postopkov bolj pogosto izdajala mnenja brez pridržkov. V vseh treh letih pred postopki so podjetja Big 4 tudi manj pogosteje izrazila dvom v delujoče podjetje. Oba avtorja tako zavračata trditve DeAngele (1981) in Vanstraelen et al. (2006), ki ugotavljajo, da so podjetja Big 4 z vidika kakovosti in zanesljivosti revizij najboljše izbira.

3.3 Skupne revizije in cena revizijskih storitev

Cena revizijske storitve je cena, ki naj bi jo revidirano podjetje plačalo za storitev zunanje revizije in druge z revizijo povezane dejavnosti. Na eni strani cena predstavlja strošek za revidirano podjetje, na drugi strani pa višina cene določa stopnjo kakovosti izvedene revizije. Podjetja morajo za storitve zunanje revizije plačati razumno ceno in pri tem ne ogroziti kakovosti revizije. Revizijska podjetja pa pričakujejo, da bodo za svoje storitve prejela ustrezno plačilo, da ohranijo storitev na zadovoljivi ravni (Sekhar Muni & Al-Hajeri, 2013).

Na konkurenčnem revizijskem trgu cena revizijske storitve pomeni nadomestilo revizorju za pokrivanje stroškov revizije ter prevzemanje tveganja po razkritju revizijskega poročila in pričakovanih stroškov, ki so lahko posledica revizijske napake ali napačne navedbe. (Danielsen, Van Ness, & Warr, 2007, str. 202; Deng et al., 2012, str. 1041). Cene revizijskih storitev so višje v anglosaških državah in v podjetjih, ki kotirajo na borzah v državah, kjer so delničarji bolj zavarovani. Tveganje za izgubo dobrega imena, ko revizor o odkritih računovodskih napakah ne poroča, je večje pri podjetjih Big 4, predvsem zaradi »globljega žepa« (angl. *deep pocket*). Posledično morajo vložiti več truda in tako zaračunavati višjo ceno (André, Broye, Pong, & Schatt, 2011, str. 1).

Po mnenju Choi, Kim, Kim, & Zang (2009, str. 9) je cena revizijske storitve funkcija **značilnosti stranke**, kot so velikost stranke, kompleksnost stranke in tveganja, povezana z dejavnostjo stranke in **značilnosti revizorja**, kot so velikost revizijskega podjetja ter strokovnost in znanja iz posamezne panoge. Simunic (v Danielsen et al., 2007) razvije cenovni model za revizijske storitve in najde dokaze, da velikost, kompleksnost (merjena s stopnjo diverzifikacije podjetja in stopnjo poslovanja v tujini), dobičkonosnost in verjetnost, da je stranki izdano mnenje s pridržkom, pomembno vplivajo na ceno revizijske storitve.

3.3.1 Skupne revizije in vpliv na cene revizijskih storitev

Nasprotujoči rezultati glede učinkov skupnih revizij na ceno revizijskih storitev (tabela 3) so lahko odvisni od nekaterih specifičnih lastnosti revidiranih podjetij, ki so bodisi prostovoljno izbrala skupno revizijo ali pa revizijski par ni bil izbran naključno (Ratzinger-Sakel et al., 2013, str. 185). Značilno je, da podjetja Big 4 zaračunavajo višje revizijske cene kot manjša/srednja revizijska podjetja. Prvi razlog za to je višja kakovost storitev, ki naj bi jo podjetja Big 4 zagotavljala, in sicer zaradi višje ravni usposobljenosti in ugleda. Revidirana stranka je mnenja, da lahko ugledna podjetja Big 4 izgubijo več v primeru napačnega poročanja (DeAngelo, 1981b, str. 193). Nadaljnje, da so podjetja Big 4 finančno močnejša od manjših/srednjih revizijskih podjetij. V primeru, da revidirana stranka pristane v stečaju, je delničar podjetja za izterjavo svojih vloženi sredstev prej pripravljen

tožiti podjetje Big 4 kot pa manjše/srednje revizijsko podjetje za napačno poročanje. V pričakovanju povečanja takšnih tožb podjetja Big 4 zaračunavajo višje cene revizij. Presežek v ceni pa pomeni t. i. zavarovalno premijo proti prihodnjim pravnim postopkom (Gonthier-Besacier & Schatt, 2007, str. 147).

Holm & Thinggaard (2010) sta v svoji raziskavi ocenjevala učinke prehoda nefinančnih podjetij iz obveznih skupnih revizij na samostojne revizije oziroma prostovoljne skupne revizije na Danskem, kjer so obvezne skupne revizije opustili leta 2005. Ugotovitve kažejo na to, da so podjetja po opustitvi skupnih revizij znižala cene revizijskih storitev. Avtorja menita, da je do znižanja cen prišlo zaradi začetnih popustov po spremembi revizijske ureditve. Revizijska podjetja so bila prisiljena znižati cene zaradi močne konkurence. Nižje cene so ponujala revizijska podjetja, ki so prej v skupnih revizijah imela znatni delež revizije v primerjavi s partnerjem. Nižje cene revizijskih storitev je mogoče opaziti samo v prvem letu po opustitvi skupnih revizij, na drugi strani pa nižje cene revizij niso imele vpliva na njihovo kakovost.

Tudi Lesage et al. (2012, str. 4, 31) so v svoji raziskavi preverjali vpliv opustitve skupnih revizij na Danskem po letu 2005. Avtorji ugotavljajo, da opustitev skupnih revizij ni imela vpliva na cene revizijskih storitev. Enak pristop raziskovanja so nato izbrali na vzorcu francosko-nemških podjetij, kjer so potrdili pozitivno povezavo med skupnimi revizijami in cenami revizij. Sodeč po ugotovitvah višje cene revizijskih storitev ni nujno pripisati skupnim revizijam, temveč lahko višjo ceno revizije povzročijo ukrepi regulatornih organov, kot sta, recimo, prepoved skupnega opravljanja storitev revizije in nerevizijskih storitev v Franciji in povzročitev učinka »loss leader«.

André, Broye, Pong & Schatt, (2014) so primerjali cene revizijskih storitev francoskih delniških družb s cenami revizijskih storitev britanskih in italijanskih delniških družb med letoma 2007 in 2011. Ugotavljajo, da so cene revizijskih storitev obveznih skupnih revizij v Franciji bistveno višje od cen revizijskih storitev v Italiji in Veliki Britaniji. Skupna revizija v Franciji, v katero je vključeno vsaj eno podjetje Big 4, stane med 35 % in 75 % več kot revizija v Italiji in Veliki Britaniji. Edini možen vzrok za višje cene revizijskih storitev bi lahko bila višja kakovost revizijskih storitev v Franciji, vendar pa avtorji niso našli nobene povezave s kakovostjo revizijskih storitev. Kljub temu, da so z raziskavo dokazali višje cene revizijskih storitev v primeru skupnih revizij, pa menijo, da skupne revizije lahko vodijo do nižje koncentracije na trgu revizijskih storitev in s tem večje izbire za stranke. Po njihovem mnenju skupne revizije vodijo do višjih cen revizijskih storitev iz dveh razlogov, in sicer zaradi (André et al., 2014, str. 8):

- **koordinacijskih stroškov**, ki nastanejo pri opravljanju skupnih nalog, povezanih z: razumevanjem poslovnega okolja revidiranega podjetja; oceno tveganja, da računovodski izkazi vsebujejo napake; določitvijo bistvenih nalog; opredelitvijo

revizijskega pristopa, da sta revizorja pri izvajanju analitičnih postopkov usklajena; pregledom postopkov, ki jih je opravil revizor partner v skupni reviziji; zagotovitvijo, da računovodski izkazi prikazujejo resničen in pošten prikaz premoženja in obveznosti družbe, njenega finančnega položaja in poslovnega izida;

- **skupne odgovornosti obeh revizorjev**, zato lahko vsak izmed revizorjev zahteva dodatne honorarje za pokritje tveganja, ki ga nosi, ob predpostavki, da drugi revizor svojega dela ni opravil na pravilen način. Te zahteve so bolj verjetne v situaciji, ko skupno revizijo opravljata podjetje Big 4 in srednje/manjše revizijsko podjetje, kjer podjetje Big 4 nosi večje tveganje za izgubo ugleda (v skladu s Paugam & Casta, 2012).

Haapamäki et al. (2012, str. 757) prav tako ugotavljajo, da uporaba prostovoljnih skupnih revizij na švedskem revizijskem trgu za sabo potegne dodatne stroške. Ob predpostavki proste izbire revizorja na trgu in ekonomske racionalnosti lahko sklepamo, da skupne revizije ustvarjajo najvišjo vrednost za ta segment revidiranih strank. Višja cena revizijskih storitev kaže na to, da je stranka pripravljena plačati več za kakovostno revizijo in hkrati pomeni večje zaupanje v končni izdelek revizije. Ittonen & Tronnes (2014) na vzorcu 1433 finskih in švedskih podjetij, ki kotirajo na borzi NASDAQ OMX, prav tako ugotovita, da skupne revizije vodijo do višjih cen revizijskih storitev in na drugi strani do višjih »earnings quality« (višjo kakovost revizijskih storitev in sledenje standardov).

Ittonen & Peni (2012) sta preučevala cene revizijskih storitev na primeru 715 revizijskih pogodb danskih, finskih in švedskih podjetij med letoma 2005 in 2006. Za Nordijske države je značilno, da se lahko podjetja prostovoljno odločijo za več kot enega revizorja, zato sta v svoje preučevanje vključila tudi vpliv prostovoljnih skupnih revizij na ceno revizijskih storitev. Nasprotno prejšnjim raziskavam avtorja ugotavljata, da prostovoljne skupne revizije vodijo do nižjih cen revizijskih storitev kot klasične revizije. Nižje cene revizijskih storitev v primeru skupnih revizij v svoji raziskavi potrjuje tudi Deng et al. (2012, str. 1031). Meni, da so cene revizij v okviru skupnih revizij nižje kot v primeru samostojnih revizij takrat, ko je tehnološka razlika med obema partnerjema majhna in ko večje revizijsko podjetje v skupni reviziji nosi večji delež tveganja napačnih navedb.

André et al. (2011, str. 2) so preverjali cene revizijskih storitev v državah s specifično nacionalno ureditvijo revizijskega trga in v državah, kjer obstaja visoka stopnja zavarovanja delničarjev ter/ali vključitev drugih institucionalnih dejavnikov, kot je specifična nacionalna ureditev revizijskega trga, bolje razlagajo razlike med splošnimi revizijskimi prejemki in prejemki podjetij Big 4 med državami. Zato so primerjali cene revizijskih storitev na vzorcu 273 francoskih podjetij ter 364 britanskih podjetij leta 2005 in enako leta 2009. Pri tem so opozorili na dejstvo, da so v Veliki Britaniji delničarji precej bolj zavarovani kot v Franciji in da podjetja na letni ravni revidira samo eno revizijsko podjetje. Na podlagi tega bi lahko sklepali, da so tveganja za sodne pregone revizijskih

podjetij precej višja v Veliki Britaniji in posledično revizijska podjetja zaračunavajo višje cene revizijskih storitev. Vendar pa lahko v primeru, da je specifična nacionalna ureditev revizijskega trga glavni pojasnjevalni dejavnik, sklepamo, da do višjih cen revizijskih storitev v Franciji prihaja predvsem zaradi stroškov koordinacije med dvema revizorjema, skupnih stroškov, povezanih z odgovornostjo in zaradi prepovedi svetovalnih storitev. To so potrdili tudi André et al. (2011, str. 20), ki so ugotovili precej višje cene revizijskih storitev podjetij Big 4 v Franciji. Poleg visokih koordinacijskih stroškov je razlog za višje cene po njihovem mnenju tudi fiksen šestletni mandat revizijskih podjetij, kar povzroči, da je francoski revizijski trg manj konkurenčen. Pri revizijah manjših/srednjih revizijskih podjetij avtorji niso odkrili razlik v cenah revizijskih storitev.

Tabela 3: Pregled glavnih emiričnih študij – vpliv skupnih revizij na kakovost revizij in cene revizijskih storitev

Avtor	Raziskovani vzorec	Obvezne ali prostovoljne skupne revizije	Raziskovalno vprašanje	Glavne ugotovitve v povezavi s skupnimi revizijami
Andre et al. (2012) – Do joint audits lead to greater audit fees?	177 francoskih, 102 italijanski in 210 britanskih delniških družb med leti 2007 in 2009.	Obvezne	Cene revizijskih storitev	Obvezne skupne revizije vodijo do višjih cen revizijskih storitev.
Holm and Thinggaard (2010) – Joint audits–benefit or burden?	117 danskih delniških družb nefinančnega sektorja med leti 2003 in 2007	Obvezne/prostovoljne	Kakovost revizij in cene revizijskih storitev	Podjetja, ki so prešla iz skupnih revizij na samostojne revizije, prvo leto po zamenjavi plačujejo manj za revizijske storitve.
Ittonen & Peni (2012) – Auditor's Gender and Audit Fees	715 nefinančnih delniških družb, ki kotirajo na danski, finski in švedski borzi.	Prostovoljne	Cene revizijskih storitev	Prostovoljne skupne revizije so povezane z nižjimi cenami revizijskih storitev.
Lesage et al. (2012) – Struggle over joint audit: on behalf of public interest?	582 danskih delniških družb med leti 2002 in 2010	Obvezne/prostovoljne	Kakovost revizij in cene revizijskih storitev	Skupne revizije so povezane z višjimi cenami revizijskih storitev. Skupne revizije ne vplivajo na kakovost revizij.

se nadaljuje

Tabela 4: Pregled glavnih emiričnih študij – vpliv skupnih revizij na kakovost revizij in cene revizijskih storitev (nad.)

Avtor	Raziskovani vzorec	Obvezne ali prostovoljne skupne revizije	Raziskovalno vprašanje	Glavne ugotovitve v povezavi s skupnimi revizijami
Lesage, Ratzinger-Sakel (2012), Are the findings of international studies reliable?	386 francoskih in 386 nemških nefinančnih delniških družb med leti 2005 in 2010	Obvezne	Kakovost revizij in cene revizijskih storitev	Obvezne skupne revizije niso povezane z višjo kakovostjo revizij, so pa z višjimi cenami revizijskih storitev.
Zerni et al. (2012) – Do joint audits improve audit quality? Evidence from voluntary joint audits	Različni vzorci švedskih podjetij: a) 1257 delniških družb in b) vzorec zasebnih podjetij med leti 2001 in 2007	Prostovoljne	Kakovost revizij in cene revizijskih storitev	Prostovoljne skupne revizije izboljšajo zaznano in dejansko kakovost revizij. Prostovoljne skupne revizije vodijo do višjih cen revizijskih storitev.
Zerni et. al. (2010) – The entrenchment problem, corporate governance mechanisms, and firm value	1171 delniških družb na švedskem med leti 2000 in 2006	Prostovoljne	Kakovost revizij	Skupne revizije ublažijo negativni vpliv večinskega lastnika na manjšinske delničarje s sprejemanjem investicijskih odločitev, ki služijo le njegovemu interesu in zmanjšujejo možnost njihove razlastitve (angl. <i>entrenchment problem</i>).

Vir: N. Ratzinger-Sakel et al., *What do we know about joint audit*, 2013, str. 24.

3.4 Skupne revizije in neodvisnost revizorjev

Neodvisnost revizorja je ena izmed najdragocenejših vrednot revizijske stroke. Ker revizor z opravljanjem svoje funkcije poroča javnosti o resničnosti in poštenosti računovodskih

informacij, se mora izogibati navzkrižju interesov in ostalim razmerjem z revidiranim podjetjem.

Velikost revidiranega podjetja vključuje stopnjo revizorjeve ekonomske odvisnosti od naročnika, saj pri opravljanju revizijskih storitev od naročnika prejme plačilo. Če določena stranka predstavlja razmeroma velik delež celotnega prometa revizijskega podjetja, ima revizor željo in spodbudo, da stranko obdrži. S tem se poveča nevarnost, da revizor deluje v korist stranke in ogrozi svojo neodvisnost. Obstaja visoko tveganje, da revizor izda mnenje, prilagojeno preferencam stranke (Blay, 2005).

Opravljanje nerevizijskih in drugih svetovalnih storitev lahko tudi negativno vpliva na revizorjevo neodvisnost. Z nerevizijskimi storitvami zunanji revizor prejme večji honorar, kar ima za posledico večjo ekonomsko odvisnost revizorja od revidiranega podjetja. Poleg tega lahko skupno opravljanje revizije in nerevizijskih storitev povzroči navzkrižje interesov, saj revizor postane manj skeptičen in kritičen do svojega dela. Pri tem je pomembna tudi revizijska doba, saj če se mandat revizorja iz leta v leto podaljšuje, se lahko razvije tesen odnos med stranko in revizorjem. Dolga revizijska doba v enem podjetju lahko privede do oslabitve neodvisnosti in zmanjšanja njegove objektivnosti v revizijskem procesu (Tepalagul & Lin, 2015, str. 2).

Po MSR 220 (Slovenski inštitut za revizijo, 2009, 11. odstavek) partner, zadolžen za posel, oblikuje sklep o skladnosti z zahtevami po neodvisnosti, ki so povezane z revizijskim poslom. Pri tem partner, zadolžen za posel:

- pridobi ustrezne informacije od podjetja in če je primerno od podjetij v mreži prepozna in ovrednoti okoliščine in razmerja, ki predstavljajo nevarnost za neodvisnost,
- ovrednoti informacije o morebitnih ugotovljenih kršitvah usmeritev in postopkov za neodvisnost v podjetju, da bi ugotovil, ali ogrožajo neodvisnost revizijskega posla,
- ustrezno ukrepa, da odstrani take nevarnosti ali jih z uporabo varoval zmanjša na sprejemljivo raven, ali pa se umakne iz revizijskega posla, če meni, da je to primerno in če je umik mogoč po ustreznem zakonu ali drugem predpisu; o vsaki nezmožnosti, da bi rešil zadevo, partner, zadolžen za posel, takoj poroča podjetju zaradi primernega ukrepanja.

3.4.1 Skupne revizije in vpliv na neodvisnost revizorjev

Revizorjeva neodvisnost pomembno pripomore k zagotavljanju kakovosti revizije. Revizorji se v primeru skupnih revizij lahko uprejo agresivnim računovodskim politikam, grožnjam z odpovedjo revizijskega posla in naključni izbiri tistega revizorja, ki bo zagotovil pozitivno mnenje, zato se neodvisnost revizorjev v primeru skupnih revizij lahko poveča. Poleg tega obvezna rotacija revizorjev skozi daljše časovno obdobje (v primeru

skupnih revizij) lahko spodbuja revizorjevo neodvisnost (PCAOB Debates: Beyond audit firm rotation, companies ask for choice, independence and audit quality, 2015). Skupne revizije je treba obravnavati kot pot k zmanjšanju nevarnosti, ki ogrožajo neodvisnost revizorjev. Saad Khatab (2013) meni, da lahko rotacija revizorjev izboljša kakovost revizijskega postopka, saj ima rotacija pozitiven učinek na neodvisnost revizorjev in tudi na vrednost podjetja. Na drugi strani pa avtor ugotavlja, da skupne revizije nimajo pomembnega vpliva na vrednost podjetja in neodvisnost revizorjev.

V večini angleško govorečih državah je zakonsko zahtevano trajanje obveznih revizij na letni ravni, medtem ko v Franciji velja šestletno obdobje z možnostjo obnovitve. Ta posebnost je namenjena krepitvi neodvisnosti revizorjev in onemogoča stranki, da bi izvajala pritisk v primeru nestrinjanja z revizorjevim poročilom (Gonthier-Besacier & Schatt, 2007, str. 157).

Ekonomske vezi med revizorjem in naročnikom ter možnost oslabitve neodvisnosti revizorja bodo manj resna težava v primeru skupnih revizij, in sicer zato, ker se honorar za revizijske storitve in druge svetovalne storitve v primeru skupnih revizij razdeli med dva ali več revizorjev. Skupaj lahko revizorji nastopijo veliko bolj odločno proti pritiskom uprave ali lastnikov revidiranega podjetja in poročajo o stanju podjetja bolj neodvisno (Zerni et al., 2010, str. 1177).

Deng et al. (2012) so med drugim v svoji raziskavi analize treh različnih režimov sodelovanja revizijskih podjetij primerjali tudi neodvisnost revizorjev v skupnih revizijah. Avtorji ugotavljajo, da je večja verjetnost ogroženosti neodvisnosti revizorjev v primeru skupnih revizij kot pa v primeru samostojnih revizij. V samostojnih revizijah lahko uporabnik računovodskih informacij v celoti razvozla strategijo poročanja družbe. V primeru skupnih revizij pa zaradi prej omenjene težave nakupovanja revizijskega mnenja (angl. *opinion shopping*) in večje naklonjenosti revidirane stranke le enemu revizijskemu mnenju uporabnik računovodskih informacij ne more v celoti razvozlati strategije poročanja družbe. V tem primeru tudi neodvisnost revizorja postane sporno vprašanje.

3.5 Skupne revizije in lastniška struktura podjetij

Obvladovanje podjetij s strani velikih delničarjev slednjim omogoča dostop do pomembnih internih informacij. V podjetjih s koncentriranim lastništvom lahko veliki delničarji vplivajo na upravljanje, še posebej takrat, ko postanejo člani uprave oziroma upravnih in nadzornih odborov.

Vanstraelen et al. (2006) preučujejo izbiro dveh revizijskih podjetij v podjetjih, ki kotirajo na borzi v Franciji glede na lastniško strukturo revidiranega podjetja. Raziskava kaže, da je večja verjetnost izbire dveh podjetij Big 4 v primeru dvotirnega sistema in ko sta ločena

lastništvo (delničarji imenujejo nadzorni svet) in poslovanje (nadzorni svet imenuje upravo) revidiranega podjetja ter povečana asimetrija informacij med podjetjem in zunanjimi deležniki. Izbira dveh podjetij Big 4 (ali sodelovanje enega manjšega/srednjega revizijskega podjetja) je bolj verjetna za podjetja z mednarodnim in institucionalnim lastništvom in ko je lastništvo revidiranega podjetja bolj razpršeno ter obstaja manj posameznih lastnikov z večjimi lastniškimi deleži (angl. *blockholdings*).

Pričakovana je tudi višja raven kakovosti revizije v primeru, ko obstaja nizka stopnja lastniške koncentracije zaradi večje asimetrije informacij, medtem ko je nižjo raven kakovosti revizije mogoče pričakovati, ko je lastništvo koncentrirano in so delničarji neposredno vpeti v poslovanje in nadzor podjetja. V Franciji, kjer so skupne revizije obvezne, imajo podjetja koncentrirano lastniško strukturo, saj posamezen lastnik v povprečju obvladuje 25-odstotni lastniški delež ali več v kar 73-odstotnem deležu vseh podjetij v vzorcu. To je precej višja koncentracija lastništva kot na primer v ZDA, kjer največji institucionalni lastniki obvladujejo v povprečju 14-odstotni lastniški delež v ameriških podjetjih (Vanstraelen et al., 2006, str. 9).

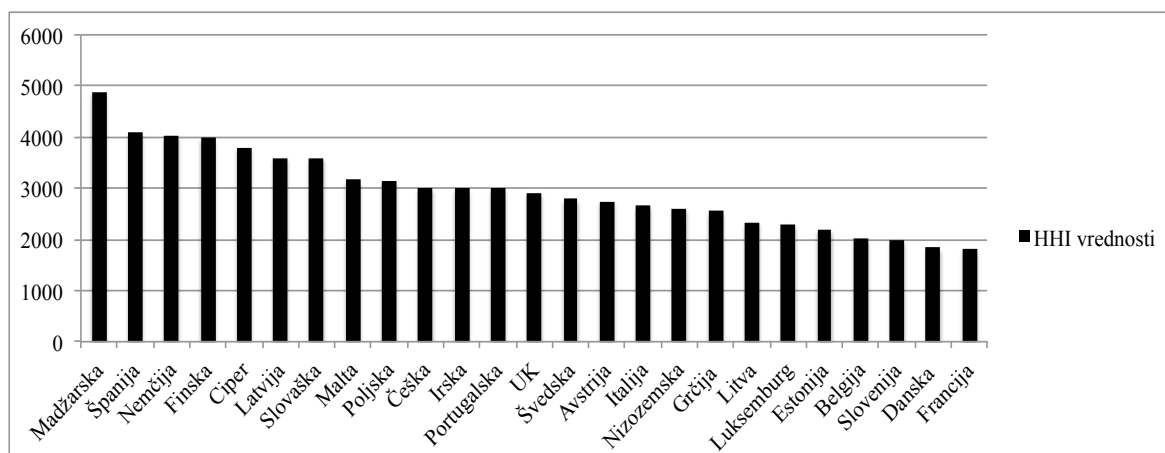
Zerni et al. (2010, str. 1171) ugotavljajo, da prisotnost članov upravnega odbora in močnih manjšinskih delničarjev v lastniški strukturi podjetij na Švedskem povečuje verjetnost izbire skupne revizije. Oboji si namreč prizadevajo za ohranitev vrednosti njihovih naložb in zato zahtevajo strožji zunanji nadzor nad poslovanjem podjetja. Na eni strani lahko močne notranje spodbude za nadzor upravnih odborov in manjšinskih lastnikov služijo kot nadomestek za zunanjo revizijo, kar privede do manjšega povpraševanja po zunanji reviziji. Na drugi strani pa lahko upravni odbori, katerih člani imajo lastniški delež v podjetju, in močni manjšinski lastniki poskušajo zaščititi vrednost svojih naložb z uporabo strožjih revizij.

3.6 Skupne revizije in koncentracija revizijskega trga

Empirično raziskovanje koncentracije revizijskega trga je dobilo veljavo z zahtevami po razkritjih revizijskih prejemkov za nerevizijske storitve v preglednih poročilih revizijskih podjetij. Revizijski trg javnih delniških družb je zelo skoncentriran v večini evropskih državah. Koncentracija revizijskih podjetij Big 4 v oligopolni tržni strukturi vključuje med drugim tudi dejstvo, da se na dolgi rok s trga izrinjajo mala in srednje velika revizijska podjetja. Z naraščujočo koncentracijo se tržna moč velikih revizijskih podjetij povečuje in lahko povzroči nastanek monopolnega položaja, v primeru, da se s trga umakne katero izmed podjetij Big 4 ali v primeru združitve (Velte & Stiglbauer, 2012). Huber (2011) v svoji raziskavi ocenjuje, da podjetja Big 4 prevladujejo v večini največjih gospodarstev v Evropi. V Italiji ta delež znaša 97 % med izmerjenimi 350 največjimi delniškimi družbami, na Nizozemskem pa kar 100 %. Edina evropska država, kjer tržni delež podjetij Big 4 znaša 58 %, je Francija, kjer so skupne revizije obvezne že od leta 1966.

Tržna koncentracija revizijskega trga se je s časoma povečevala s kombinacijo združitvev revizijskih podjetij, kar je konec leta 1990 pripeljalo do podjetij Big 5 in s propadom podjetja Arthur Andersen leta 2002 do prevlade podjetij Big 4 (Oxford Economic Research Associates - Oxera, 2007). Oxera (2007, str. 168) je v svojem poročilu z uporabo indeksa Herfindahl-Hirschman (HHI) izmerila koncentracijo revizijskega trga v Evropi (slika 2). Indeks HHI se giblje od 0, kar pomeni veliko udeležencev na trgu z nizkim tržnim deležem, do 10.000, kar pomeni monopolni položaj. Vrednost HHI od 1.000 do 1.800 pomeni zmerno koncentracijo na trgu. Vrednost nad 1.800 pa pomeni, da je trg zelo koncentriran. Koncentracija je še posebej visoka v segmentu večjih podjetij, ki kotirajo na borzi, zaradi odsotnosti malih/srednje velikih revizijskih podjetij. Manjša/srednje velika revizijska podjetja se soočajo z manj ovirami pri vstopu in širitvi v reviziji manjših podjetij, ki kotirajo na borzi.

Slika 2: Koncentracija revizijskega trga v državah članicah EU

Vir: Oxford Economic Research Associates, Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration, 2007, str. 169.

Tržna koncentracija podjetij Big 4 je tudi glavna skrb Evropske komisije (2010), saj zmanjšuje možnost izbire na trgu in povečuje sistematično tveganje za še večjo koncentracijo. Komisija je imela težko nalogo doseči soglasje v Evropi, saj so bili predlagani ukrepi reforme revizijskih politik precej kontroverzni. Horton, Tsipouridou & Wood (2015) ugotavljajo, da so države, ki imajo visoko stopnjo koncentracije na revizijskem trgu, pozitivno sprejele predlagane ukrepe. To pomeni, da vlagatelji predlagane ukrepe dojemajo kot pot k zmanjšanju oligopolne strukture revizijskega trga in posledično cen revizijskih storitev. Prav tako so se na predlagane ukrepe pozitivno odzvali vlagatelji v podjetjih, za katere so Horton et al. (2015) ocenili, da imajo razmeroma nizko kakovost revizij in v tistih podjetjih, kjer so značilne visoke cene revizijskih storitev.

3.6.1 Skupne revizije in vpliv na koncentracijo revizijskega trga

Evropska komisija (2010) je predlagala skupne revizije kot rešitev za omilitev koncentracije na revizijskih trgih po Evropi. Ob tem se je sklicevala na francoski revizijski model kot učinkovit sistem pri ohranjanju odprtosti trga in zmanjšanju prevlade podjetij Big 4.

Piot (2007) je v svoji raziskavi meril stopnjo koncentracije francoskega revizijskega trga med letoma 1997 in 2003. Avtor ugotavlja, da so kljub obveznim skupnim revizijam velike mednarodne revizijske korporacije povečale svoj tržni delež v reviziji delniških družb. Tudi francoski trg je sledil neizogibnemu trendu združitvev revizijskih podjetij, ki so se zgodile v tem obdobju. Povzročile so prevlado podjetij Big 4 in višjo tržno koncentracijo (Piot, 2007, str. 15). Broye (v Audoussert-Coulier et al., 2012, str. 25) prav tako pravi, da so združitve dveh glavnih revizijskih podjetij Salustro in BDO s podjetji Big 4 leta 2005 povzročile višjo tržno koncentracijo v segmentu revizije večjih podjetij in manjšo v segmentu revizije manjših podjetij. Ballas & Fafaliou (2008) na drugi strani na vzorcu 2.862 podjetij iz 15 evropskih držav ugotovita, da se je tržna koncentracija med letoma 1998 in 2004 v Franciji in na Danskem zmanjšala oziroma povečala v ostalih evropskih državah. Relativno nizko stopnjo tržne koncentracije v Franciji je mogoče pojasniti z velikim številom podjetij, zavezanih k reviziji, ki so revidirana s strani manjših lokalnih revizijskih podjetij. Med drugim odkrijeta, da sta bili Francija in Danska edini državi v EU, kjer se je tržna koncentracija po propadu revizijskega podjetja Arthur Andersen leta 2002 znižala.

Te ugotovitve nam sicer nekaj povedo o neposrednih posledicah koncentracije revizijskega trga, vendar pa ni zaznati nobenih dolgoročnih učinkov skupnih revizij v smislu tržne dinamike, sprostitve koncentracije, razdelitve tržnega deleža in konkurence nasploh. Kermiche & Piot (2014) se sprašujeta, kako bi delovali glavni revizijski trgi pod skupno revizijsko ureditvijo v primeru, ko bi se oligopolna tržna ureditev prestrukturirala (združitvev dveh podjetij Big 4 ali propad katerega izmed podjetij Big 4) ter, ali večja odprtost trga zaradi skupnih revizij učinkuje pri ureditvi tržnega položaja manjših/srednjih revizijskih podjetij? Pri svoji analizi skupno revizijskega sistema sta uporabila prilagojen model Markov¹ (angl. *Markov chain model*), z upoštevanjem, da stranke izbirajo med različnimi kombinacijami revizijskih podjetij v skupnih revizijah. Različne kombinacije sodelovanja v skupnih revizijah sta nato ocenjevala v dveh obdobjih, ki predstavljata različne tržne situacije: intenzivna tržna koncentracija med letoma 1997 in 2003, ko se iz Big 6 oblikujejo revizijska podjetja Big 4 ter od leta 2003 do 2009, ko gre za relativno stabilno obdobje in prevlado podjetij Big 4 na trgu. Njune glavne ugotovitve podpirajo stališče, da so skupne revizije v francoskem revizijskem sistemu učinkovit mehanizem za

---

¹ Statistična tehnika, ki se uporablja za napovedovanje prihodnjega gibanja določene spremenljivke.

ohranjanje odprtosti trga in blaženje prevlade podjetij Big 4. Najpogostejša kombinacija v večini primerov (54 %) je sodelovanje manjših/srednjih revizijskih podjetij ali sodelovanje podjetja Big 4 z manjšim/srednje velikim revizijskim podjetjem. Poleg tega avtorja ugotavljata, da so v stabilnem obdobju med letoma 2003 in 2009 skupne revizije dveh podjetij Big 4 izgubile privlačnost, medtem ko so kombinacije dveh manjših/srednje velikih podjetij pridobile priljubljenost. Srednje velika revizijska podjetja tako igrajo pomembno vlogo pri uspešnosti izvajanja skupnih revizij. Povzamemo lahko, da ugotovitve podpirajo stališča Evropske komisije (2010 & 2011) glede koristi, ki jih prinašajo skupne revizije za omilitev koncentracije na revizijskih trgih.

3.7 Razdelitev revizijskega honorarja v primeru skupnih revizij

V pregledani znanstveni literaturi sta se vprašanja, kako razdeliti revizijski honorar v primeru skupnih revizij, lotila Gonthier-Besacier & Schatt (2007). Predvidela sta negativno razmerje med revizijskimi prejemki in delom prejemkov, ki jih prejmejo glavna revizijska podjetja, tista podjetja, ki prejmejo najvišji skupni znesek izplačila. Velja, da revizijska podjetja, ki zaračunavajo nižje cene revizijskih storitev, prevzamejo večji delež revizijskega dela. V celoti to pomeni znižanje cene za opravljeno skupno revizijo. Na drugi strani pa velja poudariti hipotezo, da bodo revidirana podjetja večji delež revizije dodelila revizijskemu podjetju, ki ponudi višjo kakovost storitve, kar posledično vodi k višji ceni skupne revizije. V tem primeru velja pozitivno razmerje med revizijskimi prejemki in delom prejemkov, ki ga prejmejo glavna revizijska podjetja. Iz tabele 4 je razvidno, da so revizijski prejemki bolj pravični v primeru skupne revizije dveh podjetij Big 4 oziroma v primeru skupne revizije dveh lokalnih revizijskih podjetij. Na drugi strani pa so revizijski prejemki precej neenakomerno porazdeljeni v primeru nastopa podjetja Big 4 z lokalnim revizijskim podjetjem. V 58 primerih, kjer je podjetje Big 4 glavni revizor, le-ta prejme okrog 80 % revizijskega honorarja. V ostalih 12 primerih, ko podjetje Big 4 ni glavni revizor, pa je le-temu uspelo izpogajati okrog 40 % skupnega revizijskega honorarja. Nesorazmerna porazdelitev revizijskih prejemkov skupnih revizij je torej najbolj opazna v primeru nastopa podjetja Big 4 z lokalnim revizijskim podjetjem. To je najbolj razvidno iz osmih primerov, kjer je Deloitte nastopil kot glavni revizor in mu je v vseh primerih bil dodeljen večinski delež, tj. več kot 90 %.

Tabela 5: Porazdelitev revizijskih prejemkov v primeru skupnih revizij na primeru 107 francoskih podjetij

	Povprečje (v %)	Mediana (v %)	Število primerov
Big 4: Big 4	65,7	64,0	29
Big 4: Lokalno revizijsko podjetje			70
Big 4 je glavni revizor	79,2	82,1	58

se nadaljuje

Tabela 6: Porazdelitev revizijskih prejemkov v primeru skupnih revizij na primeru 107 francoskih podjetij (nad.)

	Povprečje (v %)	Mediana (v %)	Število primerov
Big 4 ni glavni revizor	60,6	58,7	12
To vključuje:			
E & Y je glavni revizor	75,5	77,1	24
E & Y ni glavni revizor	63,2	60,3	8
Deloitte je glavni revizor	91,2	92,2	8
Deloitte ni glavni revizor	-	-	-
KMPG je glavni revizor	73,5	71,5	12
KPMG ni glavni revizor	53,7	53,7	2
PWC je glavni revizor	83,5	83,6	14
PWC ni glavni revizor	57,2	57,2	2
Lokalno revizijsko podjetje : Lokalno revizijsko podjetje	66,7	63,8	10

Vir: N. Gonthier-Besacier & A. Schatt, Determinants of audit fees for French quoted firms, 2007, str. 146

4 RAZISKAVA MOŽNOSTI UVEDBE SKUPNIH REVIZIJ V SLOVENIJI

4.1 Opredelitev namena in cilja raziskave

Namen kvalitativne raziskave je z raziskovalnimi vprašanji preveriti in pojasniti predlog skupnih revizij, splošno razumevanje pojma, praktično uporabo predloga v mednarodnem okolju in v Sloveniji. Bistveno pa je ugotoviti, ali so revizorji v Sloveniji naklonjeni skupnim revizijam in, ali je struktura revizijskega trga primerna za uvedbo takšnega predloga. Prav tako je namen empirične raziskave prispevati spoznanja raziskave regulatornim organom in revizijskim institucijam o drugih oblikah revizijskih sistemov. Cilj raziskave je odgovoriti na osnovno raziskovalno vprašanje: ali imajo skupne revizije potencial v slovenskem poslovnem okolju; ali lahko model skupnih revizij dopolni dosedanjo ureditev revizijskih storitev; kakšne so možnosti, da bi k reviziji zavezana podjetja sprejela in uporabljala to možnost; na katere prednosti in slabosti je treba opozoriti pri skupnih revizijah ter kakšen vpliv bi imele skupne revizije na kakovost in cene revizijskih storitev ter na obliko tržne strukture revizijskega trga. Na podlagi pregleda predvsem tuje literature sem oblikoval 19 raziskovalnih vprašanj, ki sem jih razdelil v pet področij oziroma tematskih sklopov. Vsebinsko sem izbral tiste tematske sklope, ki so v literaturi največkrat izpostavljeni. Z namenom, da pridem do zelenih rezultatov, sem moral raziskovalni načrt, v fazi izvedbe intervjujev, sproti prilagajati s postavljanjem podvprašanj, saj so se mi med intervjujem sprožile nove ideje.

4.2 Raziskovalna metodologija in tehnike raziskovanja

V začetnem, teoretičnem delu magistrskega dela uporabim deskriptivno metodo pregleda sekundarnih virov, tuje in domače literature, vpogled v osnovno razumevanje in uporabo skupnih revizij. Zaradi različnih ugotovitev avtorjev in vplivov preučevanega pojma sem z namenom, da pridobim čim več uporabnih informacij, v nadaljevanju uporabil komparativno metodo za primerjanje dejstev ter navedel podobnosti in razlike v ugotovitvah. Z uporabo metode kompilacije pa sem povzel stališča in sklepe avtorjev ter na podlagi tega oblikoval raziskovalne hipoteze.

Empirični del magistrskega dela izvedem s pomočjo kvalitativne metode raziskave, in sicer z uporabo raziskovalnega intervjuja. Gre za najpogosteje uporabljeno tehniko zbiranja podatkov iz sorazmerno neraziskanih področij in ga lahko uporabimo tako v kvalitativni kot tudi kvantitativni metodi raziskovanja. Moj raziskovalni intervju vsebuje kriterije:

- **neposrednega intervjuja**, kar pomeni, da pogovor poteka z osebo, o kateri zbiramo podatke oziroma njenem pogledu na preučevani pojav (in ne z neko tretjo osebo);
- **individualnega intervjuja**, kar pomeni, da intervjuvam posameznega intervjuvanca;
- **standardiziranega intervjuja**, saj sem vnaprej pripravil standardizirani vprašalnik, ga poslal intervjuvancem in so vsi intervjuvanci odgovarjali na relativno enaka vprašanja;
- **nestandardiziranega intervjuja**, saj je bil cilj poizvedovanja jasno določen, postavljanje konkretnih vprašanj in sprotno postavljanje podvprašanj ter formulacija in zaporedje vprašanj pa so bili v mojih rokah;
- **globinskega intervjuja**, s katerim sem želel prejeti podrobnejše razlage, opise in primerjave preučevanega pojava skupnih revizij. Značilnosti te oblike intervjuja bom predstavil v nadaljevanju.

Globinski intervju je glavna tehnika kvalitativnega raziskovanja. Je precej prožna oblika pridobivanja podatkov, saj si lahko spraševalec oblikuje vprašanja sproti, med intervjujem. Izvaja se v obliki intenzivnih individualnih pogovorov z majhnim številom intervjuvancev, ki pojasnijo svoj pogled na določen pojav, težavo ali situacijo. Intervjuvance, ki jih raziskovalni pojav zadeva, lahko sprašujemo o njihovih izkušnjah in pričakovanjih v zvezi s pojavom ter o procesih in rezultatih tega pojava.

Osnovna prednosti globinskih intervjujev, kot orodja za zbiranje podatkov, je, da intervjuvancem omogoča, da določijo smer, obseg in naravo svojih odgovorov (Faranda & Clarke, 2004, str. 273). Poleg tega globinski intervjuji zagotavljajo veliko podrobnejše informacije v primerjavi z drugimi metodami zbiranja podatkov, kot so recimo ankete. Prav tako zagotavlja bolj sproščeno vzdušje, saj se intervjuvanci počutijo bolj udobno v pogovoru s spraševalcem (Boyce & Neale, 2006).

Medtem ko je večji del pol-strukturiranega intervjuja odprte in fleksibilne narave, je pomembno, da pred izvedbo določimo osnovno strukturo in okvir, ki bo zagotovil koristno in smiselno raziskavo. Pri načrtovanju in izvedbi intervjujev sem si zato pomagal s sedmimi koraki, ki so povzeti v nadaljevanju (Kvale 1996, str. 88):

1. **Opredelitev tematike intervjujev.** Tematiko, na katero so se intervjuji nanašali, sem izbral že v fazi pregleda znanstvene literature ter z opredelitvijo namena in cilja raziskave. V fazi empirične raziskave sem tematiko obravnaval še podrobneje.
2. **Oblikovanje intervjujev.** V tem koraku sem določil zasnovo intervjujev, vključno z oblikovanjem vprašanj in njihovo širino, določitvijo primernih intervjuvancev, kraja in časa intervjujev ter kasnejšo fazo analize s pomočjo opomnika in poročanja. Širino vprašanj sem določil glede na pridobljene podatke iz sekundarnih virov ter glede na strokovnost intervjuvancev.
3. **Izvedba intervjujev.** Gre za najpomembnejšo fazo, saj sem se kot raziskovalec osebno srečal z intervjuvancem. V tej fazi pridejo do izraza intervjuvančeva pripravljenost, usposobljenost in tudi osebnost, pri izvedbi pa sem upošteval teoretične zahteve. Intervjuje sem v večini primerov izvedel v službenih prostorih intervjuvancev, v enem primeru pa v bližnjem gostinskem lokalu.
4. **Transkripcija intervjujev.** Je pomemben korak, v katerem sem uredil gradivo za kasnejšo analizo rezultatov. Vse intervjuje sem sproti zapisoval, zapiske pa sem po končanem intervjuju dodatno uredil, saj so vse misli, takoj po intervjuju, še sveže. Intervjuvanci so določene enake misli izražali drugače, veliko jih je tudi uporabljalo tuje izraze, vendar večjih težav pri razumevanju oziroma prevajanju nisem imel. Ob tem sem bil pozoren, da sem ohranil pristne izraze intervjuvancev. Med procesom prepisovanja podatkov se izvaja že začetna analiza podatkov.
5. **Analiza pridobljenih odgovorov.** Način analize pridobljenih odgovorov je treba upoštevati zelo zgodaj pri izvedbi raziskave, saj z intervjuji pridobimo veliko količino informacij, ki jih je treba kategorizirati, razložiti in povezati v smiselno celoto. Sam sem uporabil navzkrižno analizo, kar pomeni, da sem pred tem pripravil vprašanja po sklopih, pridobljene odgovore po posameznih sklopih pa sem na koncu med seboj primerjal. Pri tem je bila osnova beležka, ki je omogočala, da sem odgovore po posameznih sklopih lahko primerjal. Posamezni relevantni odgovori so se zaradi vmesnih podvprašanj pojavljali tudi v drugih sklopih.
6. **Verifikacija pridobljenih odgovorov.** V tradicionalnem smislu to pomeni preverjanje doslednosti ugotovitev, verodostojnosti in, ali je raziskava dejansko raziskala področje, ki sem ga imel namen raziskati. To pomeni, da bi moral ugotovitve preveriti pri

intervjuvancih, ki bi jih potrdili oziroma zavrnilo. Vseh odgovorov nisem preverjal, sem pa v primeru, da sem v fazi analize rezultatov naletel na nejasnosti, le-te preveril pri intervjuvancih prek elektronske pošte ali pa sem jih poklical in razjasnil pomen določenega odgovora.

7. **Poročanje rezultatov analize.** Rezultate analize bom v obliki teksta predstavil na berljivi in uporabi način za ciljno publiko ter v povezavi s teoretičnim vidikom preučevane tematike. K temu bom dodal tudi komentarje in svoje razlage.

Za pridobitev podatkov sem tako izbral polstrukturirani globinski intervju, s katerim sem skušal od intervjuvancev v sproščenem, neformalnem pogovoru pridobiti čim več informacij v zvezi s preučevanim področjem, ki pri nas velja za dokaj neraziskano. Namen je bil, da intervjuvanci nepristransko izražajo svoje misli, poglede in odnos do preučevanega področja. Pri tem je pomembno, da sem se kot spraševalec pred izvedbo informiral in pridobil dovolj znanja s preučevanega področja, da sem pogovor lahko pravilno usmerjal in pri tem pomagal intervjuvancem z ustreznimi podvprašanji, da ni prišlo do prekinitve toka intervjuvančevih misli in pojasnil.

4.3 Raziskovalna vprašanja

Ugotovitve empiričnih raziskav o vplivu skupnih revizij in uporabnosti le-teh v mednarodnem okolju so si precej neenotne. Najpogosteje se točajo na pozitivne oziroma negativne vplive skupnih revizij, tako na kakovost revizij, ceno revizijskih storitev, koncentracijo revizijskega trga kot neodvisnost revizorjev. Pri tem empirične raziskave temeljijo bodisi na obveznih skupnih revizijah bodisi na prostovoljnih skupnih revizijah.

Prvi del raziskovalnih vprašanj se nanaša na splošno mnenje revizorjev v Sloveniji o predlogu Evropske komisije glede skupnih revizij. Zanima me predvsem dejanska uporaba skupnih revizij v praksi in, ali pri nas obstaja potencial za razvoj skupnih revizij. Evropska komisija je želela, da se skupne revizije začnejo uporabljati v praksi, saj bi s tem spodbudili dejavnost sistemsko nepomembnih revizijskih podjetij. Pri tem pa ne moremo mimo dejstva, da imajo države članice EU različne zakonodajne okvire in prakse glede obveznih revizij. S pridobljenimi podatki iz prvega dela raziskovalnih vprašanj bom analiziral dejansko stanje in ugotavljal, ali bi možnost skupnih revizij lahko postala primeren ukrep za uzakonitev, zato sem intervjuvance spraševal naslednje:

1. Kaj menite o ukrepu Evropske komisije glede uvedbe obveznih skupnih revizij?
2. Kakšen potencial imajo po vašem mnenju skupne revizije v slovenskem poslovnem okolju?
3. Kateri pogoji bi morali biti po vašem mnenju izpolnjeni, da bi skupne revizije pri nas lahko uvedli?

4. Ali ste že kdaj sodelovali v kakršni koli obliki konzorcija revizijskih podjetij in kakšne so vaše izkušnje s tem?
5. Kateri režimi sodelovanja dveh revizijskih podjetij so najbolj primerni za uspešno izvedbo skupne revizije in zakaj (Big 4 – Big 4; Big 4 – manjše podjetje; manjše podjetje – manjše podjetje)?
6. Vidite kje težave za sodelovanje revizorjev iz manjših revizijskih podjetij z revizorji iz podjetij Big 4 v primeru skupnih revizij?
7. Katere slabosti oziroma prednosti na splošno vidite v skupnih revizijah?
8. Kakšne so možnosti, da bi slovenska podjetja uporabljala prostovoljne skupne revizije?

Drugi del raziskovalnih vprašanj se nanaša na cene revizijskih storitev v primeru skupnih revizij. Obstaja veliko študij na temo skupnih revizij in z njimi povezanih cen revizijskih storitev. Raziskava, ki so jo izvedli Lesage et al., (2012) na primeru Danske, je pokazala, da so skupne revizije povezane z višjimi cenami revizijskih storitev. Pri tem niso ugotovili nobene povezave skupnih revizij s skupnimi stroški revizij, sestavljenih iz stroškov revizijskih storitev in stroškov nerevizijskih storitev. Tem ugotovitvam sta se pridružila tudi Holm & Thinggaard (2010, 2012), ki sta prav tako na primeru Danske sicer dokazala nižje cene revizijskih storitev po opustitvi skupnih revizij in uporabi samostojnih revizij, vendar pa je popuste na cenah revizij mogoče opaziti samo eno leto po opustitvi. Razlog za popuste sta videla v močni konkurenci med revizijskimi podjetji.

André et al. (2014) so na drugi strani mnenja, da skupne revizije vodijo do višjih cen revizijskih storitev, saj so na primeru Francije dokazali, da podjetja plačujejo višjo ceno za revizijske storitve kot podjetja v Italiji in Veliki Britaniji. V sklopu tega sem želel izvedeti tudi, ali višina revizijskega honorarja vpliva na kakovost revizije. Susanti Suseno (2013) je v svoji študiji utemeljila, da višina revizijskega honorarja močno vpliva na kakovost revizije in da višina revizijskega prejema variira v odvisnosti od velikosti revidiranega podjetja, kompleksnosti revizijskega procesa in tveganj, ki jih posel prinese. Poleg tega pa se mi je med pregledom znanstvene literature porodilo vprašanje o delitvi revizijskih prejemkov v primeru skupnih revizij, saj nikjer nisem zasledil, na kakšen način bi si partnerja v skupni reviziji revizijski honorar razdelila. Na podlagi ugotovitev iz tujih empiričnih raziskav v zvezi z revizijskimi prejemki sem intervjuvancem zastavil naslednja raziskovalna vprašanja:

9. Menite, da bi šlo za pozitivno ali negativno povezavo med skupnimi revizijami in ceno revizijskih storitev z vidika revidiranega podjetja? Zakaj?
10. Kakšen vpliv imajo revizijski prejemki na kakovost revizije?
11. Na kakšen način bi se med dvema neodvisnima revizorjema delil revizijski honorar v primeru skupnih revizij?

V skladu z ugotovitvami DeAngela (1981b) lahko povzamemo, da so revizije, ki sta jih izvedli dve podjetji Big 4, višje kakovosti, medtem ko so revizije, ki jih je izvedlo eno manjše/srednje revizijsko podjetje, nižje kakovosti. Skupne revizije lahko povečajo kakovost revizij, saj preprečujejo revizorjevo odvisnost od stranke in razlikovanje med revizijami podjetij, ki so usmerjena na kapitalske trge, in podjetji z nekapitalskih trgov. Predlog skupnih revizij je eden izmed ukrepov za krepitev kakovosti obveznih revizij in izdanih revizijskih poročil, in sicer zaradi širšega tehničnega znanja revizorjev. Kakovost dela dveh revizorjev se lahko izboljša, saj lahko en revizor odkrije napačne navedbe, ki jih je drugi revizor spregledal. Vsak izmed revizorjev ima lahko svoje področje notranje specializacije (Baldauf & Steckel, 2012).

Vendar pa skupne revizije ne pomenijo nujno večje kakovosti revizij, saj lahko pomanjkanje znanja in izkušenj pri določenem revizorju negativno vpliva na kakovost celotne skupne revizije. Po empirični študiji, ki sta jo opravila Velte & Azibi (2015), lahko povzamemo, da skupne revizije nimajo pomembnega pozitivnega učinka na kakovost revizij v Franciji in Nemčiji. Večina avtorjev (Haapamäki et al. 2012; Deng et al. 2012; Zerni et al. 2010) vidi v skupnih revizijah težavo zastojkarstva in težavo tesne kooperacije dveh med seboj konkurenčnih revizijskih podjetij, zato sem v tretjem sklopu raziskovalnih vprašanj spraševal naslednje:

12. Kje v primeru skupnih revizij vidite največ groženj za kakovost revizij?
13. Menite, da je večja verjetnost odkritja napak v računovodskih poročilih podjetja v primeru skupnih revizij ali v primeru samostojnih klasičnih revizij?
14. Kako bi se po vašem mnenju moralo razdeliti delo med dvema neodvisnima revizorjema in kako bi se koordiniralo delo v primeru skupnih revizij?
15. Kako bi po vašem mnenju v primeru nastopa dveh neodvisnih revizorjev v skupni reviziji reševali težavo, kadar je samo eden specializiran za dejavnost revidiranega podjetja?

Glavna skrb Evropske komisije sta visoka koncentracija revizijskih trgov in dominanca podjetij Big 4 v vseh večjih gospodarstvih v EU. Evropska komisija (2010) je menila, da bi skupne revizije povečale neodvisnost revizorjev in z vključitvijo manjšega/srednjega revizijskega podjetja v revizije večjih delniških družb sprostile koncentracijo revizijskih trgov. S tem predlogom se je Evropska komisija (2011, str. 178) naslanjala na rezultate raziskave London Economics (2006, str. 19), ki ugotavlja, da imata Francija z obveznimi skupnimi revizijami in Danska, ki je obvezne skupne revizije opustila leta 2005, najmanj koncentriran trg revizijskih storitev. Predlog skupnih revizij je pritegnil odobravanje in nasprotovanje številnih interesnih skupin. Zlasti podjetja Big 4 so predlogu ostro nasprotovala, medtem ko so manjša/srednja revizijska podjetja bolj pozitivno sprejela omenjeni predlog. Tudi Evropski parlament se zaveda, da bi izvajanje skupnih revizij imelo pozitivne učinke na diverzifikacijo revizijskega trga (Evropska komisija, 2011). V

zvezi s tem me je zanimalo mnenje intervjuvancev o koncentraciji revizijskega trga pri nas in, ali bi vključitev manjšega/srednjega revizijskega podjetja imela vpliv na koncentracijo. Intervjuvancem sem zastavil naslednje vprašanje:

16. Sodeč po raziskavah je koncentracija revizijskega trga na visoki stopnji. Menite, da bi se z vključitvijo vsaj enega manjšega revizijskega podjetja v primeru skupnih revizij tržna koncentracija sprostila in spodbudila razgibanost revizijskega trga?

V povezavi z neodvisnostjo revizorjev v primeru skupnih revizij je Evropska komisija (2011, str. 183) menila, da skupne revizije omogočajo pooblaščenim revizorjem ali revizijskim podjetjem odmakniti se od tesnega odnosa s stranko do bolj uravnoteženega položaja, v katerem je revidirano podjetje izpostavljeno do dveh revizorjev namesto do enega. Posledično se tudi zmanjša nevarnost domačnosti revizorjev z revidiranim podjetjem. Poleg tega, v primeru nesoglasja med enim revizorjem in revidiranim podjetjem, bo imel revizor več spodbude stati za svojimi stališči, in sicer zaradi podpore drugega revizorja. Ker na neodvisnost revizorjev vplivajo tudi obvezne menjave revizijskih podjetij ali partnerjev revizorjev in dolžina revizijskega mandata enega podjetja (Tan & Ho, 2015), sem intervjuvancem zastavil naslednji sklop vprašanj:

17. Zakaj naj bi skupne revizije zmanjšale oziroma povečale neodvisnost revizorjev do revidiranega podjetja?
18. Kateri dejavniki bi morali biti izpolnjeni, da bi v primeru skupnih revizij sodelujoča revizorja bila neodvisna drug od drugega?
19. Največ koliko časa bi po vašem mnenju morale trajati revizijske pogodbe (vprašanje rotacije revizorjev) v primeru skupnih revizij?

4.4 Okvir in izvedba intervjujev

Da bi izvedel čim bolj natančno raziskavo, sem opravil polstrukturirani globinski intervju s pooblaščenimi revizorji v Sloveniji. Ker je namen pridobiti čim več poglobljenih informacij z razmeroma neraziskanega področja, je intervju z osebami, ki imajo strokovno znanje in izkušnje iz te tematike, najprimernejša metoda. Poleg tega želim pridobiti posameznikovo osebno mnenje, ki pa ga lahko pridobim le z metodo, ki dopušča visoko raven odprtosti. Odprtost je tako na strani intervjuvanca kot tudi na strani izpraševalca, saj sem si med intervjuji lahko oblikoval ustrezna podvprašanja, ki so se mi porodila tekom intervjuja in še dodatno poglobil raziskovalni problem. Glede na to, da obstaja manj študij na to temo, je bilo treba od izbranih revizorjev zbrati čim več pomembnih podatkov, da sem lahko dosegel globlje razumevanje tematike in tudi ugotoviti, ali med revizorji obstaja naklonjenost temu predlogu. Vprašanja sem oblikoval na podlagi teoretičnega dela in najpogosteje izpostavljenih dilem ter problematik preučevane tematike.

Na ravni revizijskih podjetij je bil vzorec raziskave izbran naključno, medtem ko sem pooblašcene revizorje iz izbranih podjetij izbral nenaključno. Namen je bil pridobiti vodilne kadre znotraj podjetij Big 4 ter malih/srednje velikih revizijskih podjetij z licenco pooblaščenih revizorjev. Z intervjuji ključnih oseb v revizijskih podjetjih sem omejil tveganje napačnih navedb, in sicer zaradi pomanjkanja znanja ali nepoznavanja uradnih stališč izbranih revizijskih podjetij. Stik z intervjuvanci sem navezal prek elektronske pošte, kamor sem jim posredoval prošnjo za sodelovanje, kratko predstavitev raziskovalnega problema in okvirna raziskovalna vprašanja, s čimer sem dosegel boljše razumevanje vprašanj. Intervjuvance sem s tem informiral o namenu raziskave in jih na ta način spodbudil k sodelovanju. Čas in kraj izvedbe intervjujev sem usklajeval naknadno. Večina intervjujev je bila izvedenih v njihovih službenih prostorih, eden v gostinskem lokalu in eden preko telefona. Vsi so trajali približno 30 minut. Glede na to, da je izbrana metoda polstrukturirani globinski intervju, sem si med intervjuji moral oblikovati opomnik oziroma beležko. Zapiski v opomniku sledijo 19 vprašanjem, ki so bila oblikovana na način, da rešijo osnovno problematiko, povezano z raziskovalno tematiko. Pri opravljanju navzkrižne analize pridobljenih odgovorov oziroma rezultatov raziskave mi je opomnik služil kot temeljna opora. V tabeli 5 predstavljam intervjuvance, njihove osnovne podatke in položaj v podjetju.

Tabela 7: Značilnosti vzorca intervjuvancev

	Ime in priimek intervjuvanca	Podjetje in položaj delovanja	Kraj in čas intervjuja
Intervjuvanec 1	mag. Darinka Kamenšek	Direktorica podjetja ABC Revizija d. o. o., notranja državna revizorka in pooblaščen revizorka.	3. 9. 2015, prostori podjetja ABC Revizija d. o. o.
Intervjuvanec 2	Sanja Košir Nikašinič	Direktorica, partnerica podjetja Ernst & Young Revizija d. o. o. in pooblaščen revizorka.	7. 9. 2015, prostori podjetja Ernst & Young d. o. o.
Intervjuvanec 3	Mateja Vrankar	Direktorica, partnerica podjetja BDO Revizija d. o. o. in pooblaščen revizorka.	8. 9. 2015, prostori podjetja BDO Revizija d. o. o.
Intervjuvanec 4	Dušan Hartman	Direktor v reviziji podjetja PwC d. o. o. in pooblaščen revizor.	8. 9. 2015, telefonski pogovor.
Intervjuvanec 5	Katarina Kadunc	Višja menedžerka v podjetju Deloitte Revizija d. o. o. in pooblaščen revizorka.	9. 9. 2015, gostinski lokal v bližini sedeža podjetja Deloitte Revizija d. o. o.
Intervjuvanec 6	Katarina Sitar Šuštar	Partnerica v podjetju KPMG Slovenija d. o. o. in pooblaščen revizorka.	11. 9. 2015, prostori podjetja KPMG Slovenija d. o. o.
Intervjuvanec 7	Lidija Klajnčar	Pooblaščen revizorka v podjetju AUDIT & CO d. o. o.	1. 10. 2015, prostori podjetja AUDIT & CO d. o. o.

4.5 Predstavitev empiričnih ugotovitev

V tem poglavju predstavim rezultate empirično zbranih podatkov z izvedbo kvalitativnih intervjujev. Analiziram skupne revizije na splošno, praktične izkušnje revizorjev s skupnimi revizijami ali z njimi podobnimi oblikami, možnosti za uresničitev predloga skupnih revizij v slovenskem poslovnem okolju, različne oblike sodelovanja revizijskih podjetij v skupnih revizijah, vpliv skupnih revizij na cene in kakovost revizijskih storitev, vpliv skupnih revizij na koncentracijo revizijskega trga in neodvisnost revizorjev. Rezultate sem analiziral navzkrižno, saj sem odgovore vseh intervjuvancev povezoval v sklope, jih obdelal in iskal poglobljeni pomen odgovorov na posamezno vprašanje. Ugotovitve sem podal po vsebinskih sklopih, enako kot so bila zasnovana vprašanja v opomniku.

4.5.1 Skupne revizije kot alternativna oblika revidiranja

Intervjuvanci največjo težavo vidijo v izvedbi skupnih revizij. Po njihovem mnenju si je težko predstavljati, na kakšen način bi se skupne revizije pri nas izvajale v praksi. Pri tem predstavniki manjših/srednjih revizijskih podjetij menijo, da je predlog skupnih revizij pozitiven ukrep, kako urediti revizijsko stroko. Predstavniki podjetij Big 4 so si pri tem precej enotni.

»Gre za neučinkovito in neustrezno rešitev – ta opcija pri nas sploh ne bo uvedena.«

Eden izmed intervjuvancev je povzel:

»Večje stranke že imajo urejen sistem zagotavljanja kakovosti z vključitvijo drugega neodvisnega partnerja, kar nadomešča drugi vidik preverjanja. Menim, da ta opcija skupnih revizij v Sloveniji ne bo uvedena.«

Predstavniki manjšega revizijskega podjetja vidi ključno težavo v zagotavljanju neodvisnosti revizorjev, saj se kot manjše revizijsko podjetje na trgu borijo za posel in je v vsakem poslu prisoten kanček dvoma v neodvisnost. Teoretično je Evropska komisija z ukrepom zadela, vprašanje pa je, kako bi se skupne revizije izvajale v praksi.

»S strokovnega vidika ne bi bilo slabo, vendar pa težko zaradi specifičnosti slovenskih razmer.«

Skupne revizije ali podobne konzorcijske oblike revizij imajo mednarodni pomen, saj je zadnja finančna kriza v ospredje pripeljala vprašanje obsega in kakovosti zunanjih revizij. Čeprav s strani Evropske komisije skupne revizije niso predlagane v obliki predpisa, pa je

Uveljavitev le-teh močno odvisna od interesov zakonodajnih organov držav članic Evropske unije.

»V slovenskem prostoru je skupnih revizij ali podobnih oblik sodelovanja zelo malo. Pri morebitni uveljavitvi obveznih skupnih revizij je odvisno, kako bodo slovenski zakonodajni organi o tem odločili. Vprašanje, če sploh bodo.«

4.5.2 Primernost slovenskega trga

Uveljavitev skupnih revizij je odvisna od značilnosti posameznega poslovnega okolja in od velikosti gospodarskih družb.

»Slovenski trg je premajhen za uveljavitev obveznih skupnih revizij, saj je premalo število družb javnega interesa in ni velikih korporacij.«

Intervjuvanci so si glede tega precej enotni. Vsi so mnenja, da v Sloveniji ni tako velikih korporacij, v katerih eno revizijsko podjetje ne bi bilo sposobno opraviti revizije in bi bile skupne revizije potrebne. Predstavniki manjšega revizijskega podjetja vidi težavo v tem, da podjetja Big 4 za izvedbo revizije tujega podjetja v Sloveniji najemajo svoje poslovne enote. Predstavniki podjetja Big 4 meni, da je to normalno, saj da si ne predstavljajo, da bi tujo odvisno družbo revidiralo manjše revizijsko podjetje brez potrebnih izkušenj in z drugačno metodologijo revidiranja.

Manjša/srednja revizijska podjetja ob tem poudarijo tudi druge dejavnike, ki bi potencialno lahko vplivali na uvedbo skupnih revizij.

»Velikokrat opažamo, da ko prevzemamo nove stranke, predhodni revizorji niso opravili dela tako, kot bi morali ali pa so si zatiskali oči pred vprašanji, ki se tičejo slabitev sredstev ali dokazovanja realnega stanja poslovanja. Pri skupnih revizijah mora biti en, ki revizijo vodi. Pri tem se bosta oba borila za vodilni položaj in bo med njima vedno obstajala konkurenca, kar je dobro. Nobeden od njiju ne bo privolil v manj kritično ocenjevanje. Vendar pa na drugi strani oba prevzemata enako mero odgovornosti in tveganja.«

Intervjuvanec iz manjšega revizijskega podjetja meni, da zaradi majhnosti v Sloveniji obstaja težava prijateljskih vezi in poznanstev med revizorji in strankami. Hkrati pa poudari problematiko, da se do revizijskega posla vse prevečkrat prihaja preko poznanstev. Intervjuvanec je navedel razmišljanje, da bi naročnik revizijske storitve, zahtevke za revizijo posredoval odgovorni državnim institucijam, ki bi na podlagi vrstnega reda izbrala dve revizijski podjetji za skupno revizijo. S tem bi se zmanjšale manipulacije pri izbiri revizorja.

»Večje skupine si revizije delijo znotraj posamezne enote družbe, v večjih sistemih pa se delijo področja delovanja.«

Zgornja izjava pojasnjuje, da se v praksi pojavljata dve vrsti skupnih revizij, in sicer:

1. Isto družbo revidirata dve revizijski podjetji.

Primer: na podlagi medsebojnega dogovora se delo razdeli po področjih delovanja oziroma divizijah revidiranega podjetja. V nekaterih primerih, ko takšna delitev dela ni mogoča, se delitev dela izjemoma lahko opravi glede na postavke v sredstvih, obveznostih, prihodkih in odhodkih ali glede na različna časovna obdobja (kvartalno). Nekaterih področij dela pa zaradi pomembnosti ali narave dela ni možno deliti, takrat je revizija teh področij naloga obeh revizorjev (The Institute of Chartered Accountants of India – ICAI, 1996).

2. V mednarodnih podjetjih se na ravni matične družbe naredi razdelitev revizije po državah. To pomeni, da odvisne družbe po državah revidira tamkajšnje lokalno revizijsko podjetje.

Primer: Za revizijo mednarodnega podjetja sta izbrani dve podjetji Big 4, pri čemer je prvemu revizijskemu podjetju dodeljena revizija odvisnih družb v Franciji, Avstriji in Španiji, drugemu revizijskemu podjetju pa revizija odvisnih družb v Italiji, Madžarski in Nemčiji. Na ravni posamezne države pa nato obe podjetji Big 4 skleneta ločene revizijske pogodbe z lokalnim revizijskim podjetjem. Ločene revizijske pogodbe se sklepajo zaradi odgovornosti.

Zaradi neuveljavljene prakse skupnih revizij veljajo skupne revizije pri predstavnikih podjetij Big 4 za izredno neučinkovit pristop. Eden izmed intervjuvancev, ki je že sodeloval v skupnih revizijah, pravi, da se je delo podvajalo, saj so morali pregledovati tudi delo drugega revizorja. V Sloveniji so torej znani primeri, ko matično družbo v Sloveniji revidira domače revizijsko podjetje, odvisno družbo v tujini pa drugo, največkrat lokalno revizijsko podjetje. Pri tem revizijski podjetji ne prevzemata skupne odgovornosti in vsako izda svoje revizijsko mnenje, zato ne moremo govoriti o skupni reviziji.

Pogovor s sogovorniki je nanasel tudi na njihove praktične izkušnje s skupnimi revizijami ali njim podobnimi oblikami konzorcijev revizijskih podjetij. Poudarjenih je bilo več primerov, ki pa so si med seboj precej podobni. Predstavniki manjšega revizijskega podjetja je poudaril primer, ko ima slovensko podjetje v tujini odvisno podjetje, ki ga revidira lokalno revizijsko podjetje. Takrat morajo za primer konsolidiranih računovodskih izkazov sodelovati z lokalnim revizijskim podjetjem. Ena izmed sogovornic je ob delu v tujini sodelovala v skupni reviziji z drugim revizijskim podjetjem, kjer so revidirali velike skupine. V Sloveniji še niso imeli primera skupne revizije, revidirajo pa odvisne družbe za revizijsko podjetje, ki sodeluje v skupni reviziji.

»Ko nastopaš kot revizor odvisne družbe, izpolnjuješ navodila matične družbe, ki pa je lahko v tujini.«

Povzetki intervjujev sicer nakazujejo na oblike skupnega delovanja dveh revizijskih podjetij, vendar pa končni rezultat takšnega sodelovanja ni skupno revizijsko mnenje, pod katerega se z enako mero odgovornosti podpišeta oba revizorja, ki sta v reviziji sodelovala.

»Skupne revizije bi morda bile smiselne v slovenskih podjetjih, ki kotirajo na tujih borzah, vendar pa obstaja problem preveč skoncentriranega lastništva v naših gospodarskih družbah.«

Zgornja trditev izraža zanimivo spoznanje glede lastniške koncentracije podjetij pri nas in z njo povezano kakovostjo revizij. Kot ugotavljajo Vanstraelen et al., (2006) je za bolj skoncentrirane lastniške strukture podjetij značilna slabša kakovost revizij, saj so lastniki neposredno vpeti tako v poslovanje kot nadzor podjetja.

4.5.3 Različne oblike sodelovanja revizijskih podjetij

Kljub temu, da želi Evropska komisija s predlogom skupnih revizij spodbuditi sodelovanje podjetij Big 4 z manjšimi/srednjimi revizijskimi podjetji, bo v naslednjem sklopu povzetkov izjav pojasnjeno, katere ostale oblike oziroma režimi sodelovanja dveh revizijskih podjetij v primeru skupnih revizij bi bili najprimernejši. Pričakovati bi bilo, da bi si manjša/srednja revizijska podjetja v skupni reviziji želela sodelovati s podjetji Big 4, predvsem zaradi pridobitve novih poslov in širšega obsega poslovanja.

Predstavniki manjšega revizijskega podjetja je jasno nakazal, da si sodelovanja s podjetjem Big 4 ne predstavlja, saj da bi podjetje Big 4 najverjetneje vsiljevalo svojo metodologijo in način dela. V primeru, da bi lahko ohranili svojo metodologijo dela, takšno sodelovanje podpirajo.

»Podpiramo možnost sodelovanja Big 4 podjetja s srednje velikim revizijskim podjetjem. Vendar pa se ob tem postavlja vprašanje sodelovanja med podjetjem, ki dela vse »peš« in podjetjem z organizirano metodologijo opravljanja revizije.«

Zgornja trditev, ki poudarja zaskrbljenost revizijskih podjetij Big 4 glede načina dela v primeru skupnih revizij, nakazuje na dejstvo, da bi bila manjša revizijska podjetja v tem primeru v podrejenem položaju. Ta razlika bi se najbolj občutila v primeru sodelovanja domačega in tujega revizijskega podjetja. Podjetja Big 4 opozarjajo na pojav selitve računovodskih storitev v ti. »shared service centres«, cenovno ugodnejše centre za skupne storitve, kamor multinacionalna podjetja selijo računovodske storitve z namenom

zniževanja stroškov. V takšnih primerih prihaja do težav pri sodelovanju z lokalnim revizijskim partnerjem v skupni reviziji, saj zaradi pomanjkljive metodologije njihovi izsledki niso zadostni.

Pri tem vprašanju je bila poudarjena tudi ekonomska moč obeh partnerjev v skupni reviziji. Sogovorniki so si enotni, da je za uspeh skupne revizije pomembno sodelovanje dveh enakovrednih revizijskih podjetij, tj. sodelovanje podjetja Big 4 s podjetjem Big 4 in manjšega z manjšim revizijskim podjetjem. Podjetja Big 4 v zvezi s tem vprašanjem poudarjajo zaupanje v kakovost izvedbe dela, sploh če gre za manjše revizijsko podjetje z manj izkušnjami in z omejenim dostopom do strokovnjakov.

»Postopki zagotavljanja kontrole kot zaščita interesa naše družbe, preden bi sopodpisali neko mnenje, so takšni, da bi morali preveriti vse, kar je naredil drugi partner, torej s kančkom nezaupanja, ne glede na to ali v skupni reviziji sodelujemo z Big 4 podjetjem ali manjšim/srednjim revizijskim podjetjem. Takšne revizije smatramo kot »high risk engagement«.

Zgornja trditev jasno opredeljuje stališče podjetij Big 4 glede partnerja v primeru skupnih revizij. Zaključimo lahko, da je sodelovanje podjetja Big 4 s podjetjem Big 4 ključno za uspešno izvedbo skupne revizije. Iz povzetkov intervjuvancev je razvidno, da sodobna metodologija revizije, mednarodne izkušnje revizorjev in strokovnost revizorjev tvorijo jedro uspešnosti revizije, česar pa po mnenju predstavnikov podjetij Big 4 manjša/srednja revizijska podjetja nimajo. Predstavniki podjetja Big 4 je ob tem opisal prakso podobnih revizijskih poslov v tujini. V velikih globalnih korporacijah revizor, ki podpiše izkaze odvisne družbe in konsolidirane izkaze matične družbe, odgovarja za izkaze ne glede na to, kdo jih je revidiral. Tukaj imajo podjetja Big 4 različne izkušnje sodelovanja z manjšimi revizijskimi družbami. Mednarodno so posebej problematična lokalna revizijska podjetja v državah Daljnega vzhoda, kjer je vprašljiva kakovost revizij tamkajšnjih revizijskih podjetij. Poleg tega se nadzor nad revizijskimi podjetji med državami precej razlikuje. V Sloveniji opravlja nadzor nad večjimi in manjšimi revizijskimi družbami isti nadzorni organ. V Italiji večja revizijska podjetja nadzira nadzornik trga vrednostnih papirjev, manjša revizijska podjetja pa do nedavnega nadzornika sploh niso imela. Iz tega vidika se je na manjša revizijska podjetja v primeru skupne revizije težje zanesti.

4.5.4 Prednosti in slabosti skupnih revizij

Razprave o novem okviru revizijskega sistema v Evropski uniji so na temo skupnih revizij prinesle vprašanje njihovih prednosti in slabosti. V splošnem velja, da naj bi skupne revizije pripomogle k izmenjavi strokovnega znanja in izkušenj med revizorji, omogočale medsebojno posvetovanje med revizorji, izboljšale kakovost izvedbe revizije in pripomogle k izboljšanju storitev za stranke. Koncept skupnih revizij pa na drugi strani

pomeni deljeno pravno odgovornost in odgovornost za malomarno ravnanje drugega revizorja. Večje tveganje za neuspeh predstavljata tudi neenakost med revizorji in psihološka težava, saj so v skupno revizijo povezana različno »bogata« revizijska podjetja. Poleg tega bi se med revizorji lahko pojavil kompleks superiornosti in posledično težave pri usklajevanju dela.

»S skupnimi revizijami je možno doseči večjo kritičnost. Zagotovljena je večja preciznost dela, saj revizorja drug drugega nadzirata, ob tem pa obstaja večja verjetnost odkritja napake v poročanju revidiranega podjetja.«

Med revizijo lahko prihaja do različnih mnenj med revizorji, kar pa je za revizijo dobro. Tako predstavnik manjšega revizijskega podjetja povzame prednosti skupnih revizij. Dejstvo je, da manjša/srednja revizijska podjetja v skupnih revizijah vidijo več prednosti kot slabosti. Intervjuvanci so poudarili večjo neodvisnost revizorjev v primeru skupnih revizij. Dva revizorja iz različnih revizijskih podjetij lahko zavzameta močnejše stališče proti pritiskom menedžmenta ali lastnikov družbe, kar povzroči veliko bolj neodvisno mnenje o računovodskih izkazih revidirane družbe. Pri tem poudarjam komentar predstavnika drugega manjšega revizijskega podjetja: »Skupne revizije na neodvisnost revizorjev ne bi smele imeti vpliva, saj bi revizor že sam po sebi moral biti neodvisen«.

Podjetja Big 4 v skupnih revizijah z vidika revizorja vidijo manj prednosti, več pa z vidika pričakovanj zakonodajnih organov v smislu, da če dva revizorja pregledata poročilo, je bolj korektno in pravilno. Morda res več oči prej odkrije napako v računovodskih izkazih revidiranega podjetja, vendar pa se ob tem postavlja vprašanje, ali je trg pripravljen to plačati. Manjšo prednost skupnih revizij vidijo v večjem obvladovanju nadzora, pri čemer imajo podjetja Big 4 razvit sistem nadzora kakovosti s sodelovanjem drugega neodvisnega partnerja, medtem ko manjša revizijska podjetja teh nadzorov nimajo urejenih.

»Prednost v skupnih revizijah vidimo samo z vidika uporabnika računovodskih informacij, saj se z dvema revizorjema zmanjša dvom v odvisnost in pristranskost revizorja.«

Z zgornjo izjavo je jasno nakazana ekonomska odvisnost dveh revizorjev od revidiranega podjetja, ki se zaradi delitve revizijskega honorarja v primeru skupne revizije bistveno zmanjša. Z dvema revizorjema se zmanjša tudi nevarnost manipuliranja z revizorjema. Krepita se dopolnjevanje strokovnega znanja in dialog med revizorji, kar vodi do boljših rešitev.

Ključne slabosti, ki jih intervjuvanci vidijo v skupnih revizijah, izhajajo iz neučinkovitosti revizije zaradi dodatnega preverjanja dela drugega revizorja in prevzemanja odgovornosti za delo drugega revizorja ob sopodpisovanju poročila. Ob tem se predstavniku manjšega revizijskega podjetja postavlja vprašanje, kje je meja delovanja posameznega revizorja in s

tem povezana odgovornost obeh revizorjev. Intervjuvanec iz manjšega revizijskega podjetja slabosti v skupnih revizijah za samo revizijo ne vidi, se pa boji posledic, ki bi jih skupne revizije prinesle, kot sta koordinacija dela in podvajanje dela med revizorjema.

»Slabost vidimo v majhnosti slovenskega trga. Pri nas obstaja problem, da se vsi revizorji med seboj poznamo. Tudi v tujini se srečujemo za posamezne velike stranke ali na skupnih izobraževanjih, kjer se osebna poznanstva med revizorji še krepijo.«

Osebna poznanstva med revizorji v primeru skupnih revizij so sicer dobra, saj sta olajšani komunikacija s partnerjem in večja odzivnost. Vendar pa je na drugi strani lahko ogrožena neodvisnost revizorjev.

4.5.5 Prostovoljne skupne revizije

Obstajajo države, kjer imenovanje dveh revizijskih podjetij ni zahtevano po zakonu, ampak je podjetjem ponujena edinstvena priložnost opazovati stroške in koristi, povezane z uporabo prostovoljnih skupnih revizij (Ittonen & Tronnes, 2014, str. 3). Iz intervjujev revizorjev v Sloveniji je razvidno, da pojav skupnih revizij pogojujejo z velikostjo k revizijam zavezanim podjetij.

»V Sloveniji ni velikih korporacij, tiste nekoliko večje družbe pa so bile prodane podjetjem v tuji lasti. Vsekakor pa mora obstajati možnost skupne revizije v primeru, ko se v Sloveniji izvaja konsolidacija računovodskih izkazov za neko podjetje in se konsolidirani izkazi konsolidirajo naprej, kar pomeni, da obstaja matično podjetje na višjem nivoju, ki organizira skupno revizijo. Če matično podjetje na višjem nivoju razdeli revizije, potem tudi naše revizijsko podjetje dobi deljeno revizijo in v tem smislu mora biti opcija skupnih revizij dopuščena.«

Prostovoljne skupne revizije bi bile smiselne v primeru, ko je lastništvo razpršeno. To pomeni, da če se več lastnikov želi znebiti dvoma o pravilnosti poslovanja in odvisnosti revizorja, najamejo dva neodvisna revizorja, ki hkrati preverita poslovanje in izdeta skupno poročilo. Vendar pa pri tem vse več podjetij izrecno zahteva izbiro revizorja Big 4. Še zlasti banke to uporabljajo zaradi želje po višjih bonitetnih ocenah.

»Velikost podjetja za prostovoljne skupne revizije ne bi smel biti problem. To je odvisno od revizijskih skupin, lastnikov in nadzornih svetov posameznega podjetja, ki bi morda v skupnih revizijah zaznali neko prednost. Pri tem je težko oceniti, ali bi predstavniki podjetja bili za to opcijo, saj je edini glavni dejavnik pri izbiri revizorja cena.«

4.5.6 Skupne revizije in cene revizijskih storitev

Obstaja pomemben trend, ki bi lahko vplival na uvedbo skupnih revizij, in sicer, da so cene revizijskih storitev v zadnjih letih precej padle. Naročniki oziroma revizijske komisije podjetij so pripravljeni plačati razmeroma nizke cene za obvezno revizijo. V naslednjem povzetku intervjujev tako ugotavljamo, kakšen pomen bi imela uvedba skupnih revizij na ceno revizijskih storitev. Razumljivo bi bilo, da ko si dve revizijski podjetji delita posel, da so sposobnosti in tveganja pravično razdeljena med podjetjema in je sodelovanje bolj učinkovito ter posledično ceneje.

Intervjuvanci, ki z vidika povečanega obsega dela in pridobitve novega posla zagovarjajo skupne revizije in so mnenja, da bi bile spremembe vsekakor dobrodošle, menijo, da se cene revizijskih storitev za revidirano podjetje ne bi zvišale. Težava, ki jo pri tem opažajo, je v delitvi revizijskega honorarja in obsegu dela. Intervjuvanci so jasno nakazali, da bi v primeru skupnih revizij delo opravljali v enakem obsegu in enako intenzivnostjo kot do sedaj in da ne bi pristajali na nobene popuste pri ceni revizije. Ker bi bila oba revizorja popolnoma enako vpeta v revizijo, bi si oba želela plačilo po polni ceni.

»Cena revizijskih storitev v primeru skupne revizije bi bila zagotovo višja, saj s tem, ko moraš nadzirati drugega revizorja in pregledati vse, kar je naredil, nastaja dodatno delo. Težko si je recimo predstavljati, da bi en revizor revidiral samo pasivo, drugi pa aktivo bilance stanja, saj so postavke med seboj povezane in jih ne moreš gledati ločeno.«

Zgornji povzetek intervjuvanca iz podjetja Big 4 lahko povežemo z ugotovitvami empirične raziskave André et al. (2014), ki na primeru francoskih podjetij dokaže višje cene revizijskih storitev. Kljub temu da bi skupne revizije cene revizijskih storitev zvišale, pa veliko drugih držav v njih vidi prednosti.

»Poleg tega ima vsak svoja orodja, drugo metodologijo in je več usklajevanja. Ne bi pomenilo to dvojnih stroškov, bi pa bili definitivno višji.«

Skupne revizije so pozitivno povezane s cenami revizijskih storitev. Pri vsaki reviziji so neke splošne zadeve, ki jih vsak revizor mora narediti, to pomeni, seznaniti se s širšim okoljem, spoznati okolje in konkurence, načrtovati revizijo, pregledati davčna tveganja idr. Te aktivnosti morata opraviti oba. Medtem pa ima vsak revizor svoj način ocenjevanja tveganja in vsak vidi tveganje nekje drugje. V tem smislu bi se cene revizijske storitve v primeru skupne revizije povečale. Če bi šlo za skupne revizije v smislu delitve dela po državah, potem težave s podvajanjem dela ne bi bilo in se tudi stroški ne bi podvajali. V tem primeru tudi ne bi prihajalo do težav glede različne metodologije dela. Revizor matične družbe pripravi navodila o tem, kako naj revizorji odvisnih družb poročajo in ta navodila izpolnjujejo. Revizor odvisne družbe mora poročati v skladu z navodili in ni

nobeni metodološki težavi. V primeru skupne revizije, ko isto družbo revidirata dva revizorja na isti ravni, pa metodološko prihaja do težav. V eni revizijski družbi so recimo lahko mnenja, da je informacijski sistem treba podrobno pregledati, v drugi, da ne. Različno je lahko določena tudi materialnost.

Ker pri skupnih revizijah obstaja težava delitve revizijskega honorarja, je pogovor z intervjuvanci nanasel tudi na to temo v povezavi s kakovostjo revizij. Revizijski honorarji se razlikujejo v odvisnosti od velikosti stranke in zahtevnosti revizijskega procesa. Revizor naj bi bil vedno omejen z razpoložljivim časom in proračunom. Višja cena pomeni, da si lahko delo boljše razporedi, obratno pomeni nižja cena. Med intervjuvanci je bilo poudarjeno dejstvo, da se revizijska podjetja za vsako revizijo maksimalno pripravijo, z namenom, da delo opravijo strokovno, tudi, če v fazi pogajanj ne dosežejo želene cene. Intervjuvanec iz manjšega revizijskega podjetja je dejal:

»Svojih revizorjev pri delu ne omejujemo s proračunom, saj bi bila kakovost revizije, v primeru časovne in denarne omejenosti revizorjev, manjša. Dosežena cena revizijske storitve nikakor ne sme vplivati na kakovost revizije.«

Za razliko od tega primera so podjetja Big 4 drugačnega mnenja. Po njihovem mnenju ima revizijski honorar posredno velik vpliv na kakovost revizijske storitve. Cena revizijske storitve je pogojena s časom, ki je namenjen reviziji. Po mnenju večine je pri tem poleg nadzora regulatornih organov pomemben tudi interni nadzor kakovosti storitev, ki naj bi ga imela podjetja Big 4. V primeru, da je revizor omejen s honorarjem in časom, je tudi kakovost lahko omejena, saj so danes revizijski postopki kompleksnejši in zahtevajo zadostno mero časa za razumevanje težave. Po njihovem mnenju lahko manjša revizijska podjetja ob pomanjkanju kadrovskega potenciala, časa in sprejemanja nižjih revizijskih honorarjev omejijo kakovost revizijske storitve. V primeru, da gre za ključno stranko, so tudi podjetja Big 4 pripravljena znižati ceno pod standardno. Na drugi strani pa takšno znižanje cen ne velja v primeru revizije manjših strank.

»Pri svojem delu smo omejeni s proračunom. Če želene cene v pogajanjih ne dosežemo, ne gremo v posel, saj ne želimo opraviti manj kakovostne revizije, ki bi odstopala od naših standardov.«

Revizijski honorar neposrednega vpliva na kakovost revizije nima, saj revizorje zavezujejo tako etični kot tudi revizijski standardi. Poleg tega so revizorji kazensko in odškodninsko odgovorni za svoje delo, saj je treba zagotoviti določeno raven dela. Na dolgi rok pa cena revizijskih storitev vpliva na kakovost revizije, predvsem z vidika sistema nagrajevanja in zagotavljanja izobraževanj revizorjev.

4.5.7 Skupne revizije in kakovost revizij

Namen predloga skupnih revizij je povečati kakovost revizij. Pri tem sta uvedba skupnih revizij in njihovo funkcioniranje odvisna od ekonomskih, političnih in regulatornih kazalcev. V tem poglavju poskušamo razumeti glavne dejavnike kakovosti revizij v povezavi s skupnimi revizijami, ki bi se lahko oblikovale na slovenskem trgu. Iz odgovorov intervjuvancev manjših/srednjih revizijskih podjetij je razvidno, da obstaja v primeru skupnih revizij večja verjetno odkritja računovodskih napak, goljufij ali drugih oblik zavajanja uporabnikov računovodskih izkazov, saj pregled izkazov izvajata dva ali več neodvisnih revizorjev in je s tem tudi večja kritična presoja revidiranega podjetja.

»Če sta v revizijo vključena dva revizorja, je večja verjetnost odkritja računovodskih napak. V primeru samostojnih revizij bi bili pritiski na revizorja s strani naročnika večji, skupne revizije pa bi te pritiske znižale in povečala bi se neodvisnot revizorjev.«

Podjetja Big 4 z vidika kakovosti revizij ne vidijo nobenih razlik, saj oblika revizije ne bi smela vplivati na kakovost. Menijo, da je tveganje odkritja napake ali goljufije enako, bodisi v primeru skupnih revizij bodisi v primeru samostojnih revizij. Pri njihovih revizijah so poudarki na celovitosti in zahtevajo povsem drugačne načine izvedbe revizije in nadzora. Tudi v primeru klasičnih – samostojnih revizij subjektov javnega interesa imajo vzpostavljen sistem preverjanja dodatnega neodvisnega partnerja, ki se vključuje v pregled najbolj kritičnih področij revizije. Takšna je tudi definicija skupnih revizij, ki sem jo že predhodno obravnaval in se nanaša na primere, ko dva neodvisna revizorja opravita revizijo subjekta za isto leto, zato so mnenja, da v tem ni razlike. Predstavniki enega izmed podjetij Big 4 je sicer mnenja, da če eno podjetje pregledujeta dva revizorja, obstaja večja verjetnost, da se odkrije več napak, saj je izbrani vzorec večji in se tudi fizično več pregleda. V primeru, ko gre za skupino z več hčerinskimi podjetji in kjer vsak revidira posamezno hčerinsko podjetje, pa je manjša verjetnost odkritja napak ali goljufij.

Nekatera podjetja delujejo v močno reguliranih dejavnostih, zato se lahko predpisi in standardi, ki urejajo računovodsko poročanje v določenih panogah, precej razlikujejo. Pri tem pa so revizorjeva znanja in kompetence iz specifičnih industrij še toliko bolj pomembna. V tem poglavju tako skušamo razumeti dilemo, ki bi se v primeru skupnih revizij pojavila takrat, ko je samo en revizor specializiran za dejavnost revidiranega podjetja. Intervjuvanci so pri tem enotnega mnenja, da bi revizor moral imeti možnost odkloniti sodelovanje v skupni reviziji, če oceni, da za izbrano dejavnost nima zadostnega znanja in kompetenc. Pri tem je sporno že samo imenovanje takšnega revizorja, saj je naloga revizijske komisije podjetja, da preveri izkušnje posameznih revizorjev in presodi, ali je primeren za revizijo podjetja.

»Pri izboru so pomembne izkušnje in reference iz tega področja, zato se revizorji, ki nimajo izkušenj, na takšne revizije ne bi smeli prijaviti.«

Ravno zaradi tega predstavnik podjetja Big 4 predlaga v skupni reviziji sodelovanje dveh podjetij Big 4 ali, da v primeru skupine odvisno družbo revidira lokalno revizijsko podjetje, ki je specializirano za dejavnost revidiranega podjetja. V tem primeru lahko vsi zagotovijo potrebne vire, znanja in kompetence za določeno dejavnost.

Nekoliko specifična je farmacevtska dejavnost. Vendar pa so intervjuvanci iz podjetij Big 4 mnenja, da če se za skupno revizijo odloči večje slovensko farmacevtsko podjetje, bodo ponudbo vseeno oddali, kljub temu da nimajo potrebnih izkušenj. V primeru pomanjkanja izkušenj so za ceno sodelovanja pripravljene prejeti manjši revizijski honorar kot njihov partner, saj bi v takšni reviziji videli priložnost in izziv.

4.5.8 Skupne revizije in koncentracija revizijskega trga

Skupne revizije veljajo kot rešitev za ublažitev tržne koncentracije in zmanjšanje sistemskega tveganja, povezanega s podjetji Big 4. Mednarodno velja, da se je tržna koncentracij v zadnjih letih povečala, predvsem zaradi propada večjih revizijskih podjetij in kasnejših združitvev. V tem delu tako raziščemo dinamiko revizijskega trga pri nas in možnost vključitve manjšega revizijskega partnerja v skupno revizijo. V Sloveniji je veliko manjših/srednjih revizijskih podjetij, ki opravijo veliko revizij in je koncentracij revizijskega trga precej manjša. To menijo zlasti intervjuvanci iz podjetij Big 4. Ob tem ponovno poudarijo problematiko pomanjkanja izkušenj manjših/srednjih revizijskih podjetij in specifičnost organiziranosti notranjih nadzorov kakovosti v teh podjetjih, saj je vrsta revizijskega podjetja pri pridobivanju tujih virov financiranja za podjetje ključnega pomena. Posamezne banke zahtevajo predložitev revidiranega letnega poročila, ki ga je pripravilo podjetje Big 4, saj mednarodni trgi poznajo delovanje podjetij Big 4 ter nadzore kakovosti in izvedenih pregledov nadzorov kakovosti, medtem ko je pri malih/srednje velikih revizijskih podjetjih za kapitalske trge to neznanca.

»Vključitev manjšega podjetja v skupne revizije ne bi rešila problema visoke stopnje koncentracije revizijskega trga.«

Intervjuvanci, predvsem tisti iz podjetij Big 4, so prepričani, da je reforma revizijskega trga osredotočena na razdelitev tržnega deleža in ne na kakovost revizijskega dela. Tukaj se srečujemo z dejstvom, da ima revizijski trg pri nas tržno strukturo oligopola. Po mnenju intervjuvanca iz podjetja Big 4 revizijska podjetja oligopola ne izkoriščajo na način, da bi zaračunavala višjo ceno storitev, saj so cene pri nas v primerjavi z mednarodnim okoljem na nižji ravni. Poleg tega je v Sloveniji več kot 50 manjših/srednjih revizijskih podjetij in sorazmerno majhno število podjetij, zavezanih k obveznim revizijam, kar pomeni, da

podjetja Big 4 revidirajo tako velika in srednja podjetja kot tudi manjša podjetja, kjer se pri pridobitvi posla borijo z manjšimi revizijskimi podjetji. Intervjuvanec ob tem opozori, da manjša revizijska podjetja ob revizijskih storitvah nudijo tudi računovodsko in davčno svetovanje, kar pomeni, da so večkrat v konfliktu interesov. Na podlagi števila revidiranih podjetij in revizijskih podjetij težko rečemo, da v Sloveniji revizijski trg ni konkurenčen.

»Uradno stališče našega podjetja je, da bi se tržna koncentracija sprostila.«

Zgornjo izjavo lahko povežemo s predhodno ugotovitvijo Ballas & Fafaliou (2008), ki na primeru Francije dokazeta nižjo stopnjo koncentraciji revizijskega trga. Intervjuvanec iz manjšega revizijskega podjetja dodatno meni, da bi se z vključitvijo manjšega revizijskega podjetja v skupne revizije znebili načela »izključne izbire podjetij Big 4«. S tem bi tudi uporabniki doumeli, da na trgu niso samo podjetja Big 4, temveč da obstajajo tudi druge alternative. Ob tem opozori, da se podjetja Big 4 v zadnjih letih ukvarjajo predvsem s svetovanjem in vedno manj z revizijskimi storitvami. S skupnimi revizijami bi se tudi povečalo število revizij, kar bi pomenilo dodaten posel za vsa revizijska podjetja.

4.5.9 Skupne revizije in neodvisnost revizorjev

V času, ko cene revizijskih storitev padajo in so naročniki pripravljani plačati vedno manj za zunanje revizije, je neodvisnost revizorjev še toliko bolj pomembna, da preverijo resničnost in poštenost računovodskih izkazov ter izdajo neodvisno mnenje.

V tem delu so si intervjuvanci iz podjetij Big 4 v svojih odgovorih precej enotni. Glede neodvisnosti veljajo zelo jasna pravila, kaj je dovoljeno in kaj ne. Skupne revizije po mnenju intervjuvancev ne bi vplivale na njihovo neodvisnost, saj mora biti revizor v skladu s standardi neodvisen. Poudarjali so interne nadzore, ki se izvajajo v njihovih podjetjih pri opravljanju revizijskih storitev.

»Manjše revizijsko podjetje si ob pomanjkanju kontrol, tako internih kot eksternih, lahko privošči spodrsrljaj pri nujenju nedovoljenih storitev svoji stranki. Pri nas je to nemogoče, ker imamo sistem odobritve kakršnihkoli drugih storitev za revidirano stranko zelo kompleksen in razvejan. Pri tem so potrebne odobritve tudi na mednarodnem nivoju, preden sprejmemo takšno storitev.«

Zgornja izjava izraža zanimivo točko glede vplivov stranke na delo večjih revizijskih podjetij. Glede na to, da imajo podjetja Big 4 potrebne notranje nadzore, so zunanji vplivi na njihovo delo lahko manjši. Tako ohranijo moč pri sprejemanju odločitev. Iz izjav intervjuvancev podjetij Big 4 lahko povzamemo, da bi se v primeru skupnih revizij neodvisnost revizorjev povečala samo v očeh uporabnikov računovodskih informacij in da je večja verjetnost vpliva na neodvisnost revizorjev v manjših podjetjih. Razlog, zakaj

skupne revizije ne bi mogle zagotoviti večje neodvisnosti revizorjev, je v ločenih sistemih delovanja. To pomeni, da se prvo podjetje zanese zgolj na izjavo partnerja v skupni reviziji, da so svojo neodvisnost presodili in jo potrdili. Na kakšen način so svojo neodvisnost presodili, pa partner, zaradi drugačnega sistema, ne more vedeti.

»Skupne revizije bi pozitivno vplivale na neodvisnost revizorjev, kajti revizorja bi se nadzirala tudi med seboj, zato se neodvisnost lahko poveča.«

Z vidika manjših/srednjih revizijskih podjetij bi skupne revizije lahko neodvisnost revizorjev povečale. Skupne revizije bi pripomogle k zmanjšanju domačnosti revizorjev, saj bi drug drugega nadzirala in zmanjševala vpliv tesnih povezav s predstavniki naročnika. S tem je tudi s strani naročnika težje vplivati na revizorja in ogroziti njuno objektivnost pri odločanju. Ravno zaradi tega pa je pomembno, da sta tudi revizorja partnerja v skupni reviziji neodvisna drug od drugega. Eden izmed intervjuvancev meni, da bi bila dva revizorja popolnoma neodvisna drug od drugega v primeru, da sta izbrana naključno. Pri tem poda idejo izbire revizorjev pri nekem naročniku po naključnem vrstnem redu. Vendar pa zaradi majhnosti in specifičnosti slovenskega revizijskega trga vidi v tem težavo, saj se revizorji med seboj poznajo.

V zadnjem delu je pogovor nanese na obvezno rotacijo revizorjev in ustreznost predloga glede trajanja revizijskih pogodb v primeru skupnih revizij. Znano je, da tudi rotacija revizorjev pozitivno vpliva na njihovo neodvisnost. Rotacija revizorjev se v primeru skupnih revizij lahko podaljša od maksimalno 20 let do 24 let (Evropska komisija, 2014, str. 6). Vsi intervjuvanci so se strinjali s predlogom trajanja revizijskih pogodb, saj je pri skupnih revizijah potrebno potencialno dolgo uvaljalno obdobje za razumevanje različnih metodologij in pristopov dela partnerja.

SKLEP

V magistrskem delu sem preučil predlagani ukrep skupnih revizij, katerih namen je razgibati revizijski trg in manjšim/srednjim revizijskim podjetjem omogočiti vstop v revizijo večjih podjetij. Predlagani ukrep je povzročil razpravo podpornikov in nasprotnikov. Nastalo je veliko empiričnih študij z mešanimi dokazi na to temo. Da bi preučil različne ugotovitve in možnost uvedbe skupnih revizij v Sloveniji, sem le-te predstavil tako s teoretičnega kot praktičnega vidika, pri tem pa sem med pooblaščenimi revizorji v Sloveniji iskal povezavo in učinke skupnih revizij na kakovost in cene revizijskih storitev, neodvisnost revizorjev, koncentracijo revizijskega trga, tehnike delitve revizijskega dela oziroma različne oblike sodelovanja revizorjev v primeru skupnih revizij.

Glavna omejitev raziskave je v manjšem vzorcu intervjuvancev, ki ne more biti povsem reprezentativen. Možno je tudi, da so nekatera mnenja izražena v skladu s splošno

sprejetimi stališči revizijskih podjetij in ne predstavljajo posameznikovih mnenj. Pri izvedbi polstrukturiranega intervjuja kot raziskovalne metode je za dobro izvedbo potrebnih dovolj izkušenj na tem področju. Ne nazadnje je omejitev tudi ta, da v raziskavi ni bil preučevan pravni vidik, ki je pri uvedbi takšnega predloga bistvenega pomena.

Na podlagi opravljene študije lahko trdim, da manjša revizijska podjetja v skupnih revizijah vidijo nekatere prednosti, medtem ko jim podjetja Big 4 nasprotujejo. Z vidika modela kakovosti za manjša revizijska podjetja obstaja pozitivna povezava med kakovostjo revizij in skupnimi revizijami. Prednosti, ki jih manjša revizijska podjetja vidijo v skupnih revizijah, so večja natančnost dveh revizorjev pri pridobivanju revizijskih dokazov in odločnejše nastopanje dveh revizorjev nasproti pritiskom naročnika. Naročnik namreč težje vpliva in manipulira z dvema revizorjema kot z enim. Skupne revizije omogočajo križno preverjanje dela obeh revizorjev. S tem se vsak prepriča, da je drugi revizor opravil ustrezne revizijske postopke za pridobitev revizijskih dokazov.

Po ugotovitvah sodeč so majhnost slovenskega trga, pomanjkanje velikih podjetij oziroma korporacij in prevelika koncentracij lastništva slovenskih podjetij glavni argumenti proti skupnim revizijam obeh strani. Ravno zaradi tega nastane težava pridobivanja revizijskih poslov preko poznanstev in tesne navezanosti revizorja na naročnika. Vpeljava modela skupnih revizij v slovensko poslovno okolje je malo verjetna tudi zaradi tega, ker obstaja veliko število manjših revizijskih podjetij. Težje govorimo o visoki koncentraciji trga, kar je argument proti skupnim revizijam podjetij Big 4 in glavni argument za skupne revizije Evropske komisije. S tem so povezani tudi različna metodologija dela in revizijski postopki revizijskih podjetij.

Priložnosti na cenovnem področju revizij za slovenska revizijska podjetja v primeru skupnih revizij ne obstajajo. Rezultati raziskave so potrdili nekatere tuje raziskave, ki ugotavljajo bistveno povečanje cen revizijskih storitev v primeru skupnih revizij, predvsem zaradi podvajanja dela, kar pomeni, da naročniki revizijskih storitev dodatnih povišanj cen ne bi sprejeli. Poleg tega so za Slovenijo značilni majhnost trga, nenehni pritiski na zniževanje cen revizijskih storitev in veliko število manjših revizijskih podjetij, ki cene, da bi pridobili posel, znižujejo pod standardnimi. Nižji revizijski honorar ima vpliv na kakovost revizijske storitve. Temu pritrjujejo tako manjša/srednja revizijska podjetja kot tudi podjetja Big 4. Revizijska podjetja so v primeru nizkega honorarja kadrovske in časovno omejena. Podjetja Big 4 kljub nižji doseženi ceni kakovost revizijskega postopka zagotavljajo z internim nadzorom kakovosti storitve.

Pri uvedbi skupnih revizij je treba poudariti še neodvisnost revizorjev. V raziskavi je bil analiziran okvir dejavnikov, ki vplivajo na neodvisnost revizorjev v primeru skupnih revizij. Rezultati raziskave kažejo neenotno mnenje glede vpliva skupnih revizij na neodvisnost revizorjev. Skupne revizije zmanjšujejo domačnost in tesna razmerja med

revizorjem in naročnikom, revizor pa je pri odločanju bolj objektivni. Na drugi strani pa bi revizor že na podlagi standardov moral biti neodvisen, zato je spreminjanje obstoječega sistema z vidika povečanja neodvisnosti revizorjev nesmiselno, menijo anketiranci.

LITERATURA IN VIRI

1. ACCA. (2010). Audit Policy: Lessons from the crisis. A Green Paper issued for comment by the European Commission. Najdeno 1. maja 2015 na spletnem naslovu http://centrallobby.politicshome.com/fileadmin/epolitix/stakeholders/TECH-CDR-991with_exec_summary.pdf
2. André, P., Broye, G., Pong, C. K. M., & Schatt, A. (2011). Audit Fees, Big Four Premium and Institutional Settings: The Devil is in the Details!. Najdeno 10. avgusta 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=1554842>
3. André, P., Broye, G., Pong, C. K. M., & Schatt, A. (2014). Are Joint Audits Associated with Higher Audit Fees?. Najdeno 6. oktobra 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2039001>
4. *An Insight into Joint Audit*. Najdeno 22. maja 2015 na spletnem naslovu <http://www.mazars.com/index.php/Home/News/Audit-market-reform/An-Insight-into-Joint-Audit>
5. Audoussert-Coulier, S., Kettunen, J., Lesage, C., & Ratzinger-Sakel, N. (2012). What do we know about joint audit?. Najdeno 6. oktobra 2015 na spletnem naslovu https://www.icas.com/__data/assets/pdf_file/0004/7672/58-What-Do-We-Know-About-Joint-Audit-ICAS.pdf
6. Bagshaw, K. (2013). *Audit and Assurance Essentials: For Professional Accountancy Exams*. West Sussex: John Wiley & Sons.
7. Baldauf, J., & Steckel, R. (2012). Joint Audit and Accuracy of the Auditor's Report: An Empirical Study. Najdeno 16. junija 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2155600>
8. Ballas, A. A., & Fafaliou, I. (2008). Market Shares and Concentration in the EU Auditing Industry: the Effects of Andersen's Demise. *International Advances in Economic Research*, 14(4), 485–497.
9. Bédard, J., Piot, C., & Schatt, A. (2014). An Evaluation of the French Experience with Joint Auditing. Najdeno 11. maja 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2165595>
10. Blay, A. D. (2005). Independence Threats, Litigation Risk, and the Auditor's Decision Process. *Contemporary Accounting Research*, 22(4), 1–41.
11. Boyce, C., & Neale, P. (2006). Conducting In-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting In-Depth Interviews for Evaluation Input. Najdeno 19. oktobra 2015 na spletnem naslovu <http://www.pathfinder.org/publications-tools/Conducting-In-Depth-Interviews-A-Guide-for-Designing-and-Conducting-In-Depth-Interviews-for-Evaluation-Input.html>
12. Choi, J.-H., Kim, J.-B., Kim, C. (Francis), & Zang, Y. (2009). Audit Office Size, Audit Quality and Audit Pricing (SSRN Scholarly Paper No. ID 1011096). Rochester, NY: Social Science Research Network. Najdeno 15. avgusta 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=1011096>

13. *Code de commerce*. Najdeno 24. februarja 2016 na spletnem naslovu <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000005634379>
14. Danielsen, B. R., Van Ness, R. A., & Warr, R. S. (2007). Auditor fees, market microstructure, and firm transparency. *Journal of Business Finance & Accounting: JBFA*, 34(1/2).
15. DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183–199.
16. de Cambourg, P. (2011). Financial Reporting and Auditing: A time for Change?. (No. Session 3: European passport for auditors). Bruselj: Mazars Group. Najdeno 12. maja 2015 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/finance/events/2011/0209-financial-reporting-and-auditing/docs/speech-decambourg_en.pdf
17. Deloitte. (2010). Deloitte response to European Commission Green Paper “Audit Policy: Lessons from the Crisis.” Najdeno 12. maja 2015 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/d/d/workspace/SpacesStore/07b476ac-3400-494f-aebe-623ff42796fa/Deloitte%202%20en.pdf>
18. Deng, M., Lu, T., Simunic, D. A., & Ye, M. (2012). Do Joint Audits Improve or Impair Audit Quality? *Journal of Accounting Research*, 52(5), 1029–1060.
19. El Assy, M. G. (2015). The Effect of Joint Audit on Audit Quality: Empirical Evidence from Companies Listed On the Egyptian Stock Exchange. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 5(2), 195.
20. Ernst & Young. (2010). EY point of view on European Commission Green Paper audit policy: lessons from the crisis. Najdeno 12. maja 2015 na spletnem naslovu [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-european-commission-green-paper-audit-policy-lessons-from-the-crisis/\\$FILE/EY-european-commission-green-paper-audit-policy-lessons-from-the-crisis.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-european-commission-green-paper-audit-policy-lessons-from-the-crisis/$FILE/EY-european-commission-green-paper-audit-policy-lessons-from-the-crisis.pdf)
21. Ernst & Young. (2015). EU audit legislation FAQs. Najdeno 22. decembra 2015 na spletnem naslovu [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-eu-audit-legislation-faq/\\$File/ey-eu-audit-legislation-faq.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-eu-audit-legislation-faq/$File/ey-eu-audit-legislation-faq.pdf)
22. Evropska komisija. (2010). *Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize*. Bruselj: Evropska komisija.
23. Evropska komisija. (2011). *Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities*. Bruselj: Evropska komisija.
24. Evropska komisija. (2014). *Implementation of the New Statutory Audit Framework*. Bruselj: Evropska komisija.
25. Evropski parlament. (2014a). *Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze*. Strasbourg: Evropski parlament.
26. Evropski parlament. (2014b). *Uredba (EU) št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. aprila 2014 o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov*

- javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komisije 2005/909/ES*. Strasbourg: Evropski parlament.
27. Faranda, W. T., & Clarke, I. (2004). Student Observations of Outstanding Teaching: Implications for Marketing Educators. *Journal of Marketing Education*, 26(3), 271–281.
  28. Francis, J. R., & Michas, P. N. (2012). The Contagion Effect of Low-Quality Audits. *The Accounting Review*, 88(2), 521–552.
  29. FRC. (2010). FRC response to Green Paper Audit Policy: Lessons from the crisis. London, Velika Britanija: Financial Reporting Council. Najdeno 15. maja 2015 na spletnem naslovu <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/FRC-Board/FRC-response-to-Green-Paper-Audit-Policy-Lessons-f.pdf>
  30. Gautam, J. R., & Wynne, A. (2011). Sharing of Responsibility, Knowledge and Skills through Joint Auditing. *International Journal of Governmental Financial Management*, XI(2), 84–88.
  31. Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 139–160.
  32. Grant Thornton. (2010). Grant Thornton response to European Commission Green Paper - Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 12. maja 2015 na spletnem naslovu http://www.ria-grantthornton.it/wp-content/uploads/2012/09/grant_thornton_response_to_ec_audit_policy_1010.pdf
  33. Guan-jun, Z., & Lin, Z. (2009). An Analysis on Dealing with Audit Failure. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 5(7).
  34. Haapamäki, E. E., Järvinen, T., Niemi, L., & Zerni, M. P. (2012). Do Joint Audits Improve Audit Quality? Evidence from Voluntary Joint Audits. Najdeno 17. maja 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2016847>
  35. Hess, B., Mohrmann, U., & Stefani, U. (2015). Audit Market Regulation and Earnings Characteristics: Cross-Country Evidence on the Role of the Audit Market Structure. Najdeno 11. junij 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2434444>
  36. Holm, C., & Thinggaard, F. (2010). Joint Audits – Benefit or Burden?. Najdeno 24. aprila 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=1702867>
  37. Holm, C., & Thinggaard, F. (2012). Balancing auditor choices during the transition from a mandatory to a voluntary joint audit system in Denmark. Presented at the American Accounting association annual Meeting, Washington DC, United States. Najdeno 11. maja 2015 na spletnem naslovu <http://pure.au.dk/portal/en/publications/balancing-auditor-choices-during-the-transition-from-a-mandatory-to-a-voluntary-joint-audit-system-in-denmark%28ecdc9685-bb60-49e0-b508-78826c6c493d%29.html>
  38. Horton, J., Tsipouridou, M., & Wood, A. (2015). European Market Reaction to Audit Reforms. Najdeno 7. marca 2016 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2604035>

39. House of Lords. (2011). Auditors: market concentration and their role. Najdeno 11. junija 2015 na spletnem naslovu <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201011/ldselect/ldeconaf/119/119.pdf>
40. Huber, N. (2011, maj). The concentration battle. *International Accounting Bulletin*, 6–10.
41. International auditing and assurance standards boards. (2011). Audit Quality: An IAASB Perspective | IFAC. Najdeno 25. septembra 2015 na spletnem naslovu <https://www.ifac.org/publications-resources/audit-quality-iaasb-perspective>
42. INTOSAI. (2007). Cooperation Between Supreme Audit Institutions. Najdeno 21. februarja 2016 na spletnem naslovu <https://www.nik.gov.pl/plik/id,2334,vp,2948.pdf>
43. INTOSAI. Najdeno 29. marca 2016 na spletnem naslovu <http://www.intosai.org/about-us.html>
44. Islam, S. M. (2012). Auditing in 21st Century: Has Self-Regulation Failed?. Najdeno 30. junija 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2242217>
45. Ittonen, K., & Peni, E. (2012). Auditor's Gender and Audit Fees. *International Journal of Auditing*, 16(1), 1–18.
46. Ittonen, K., & Tronnes, P. C. (2014). Benefits and Costs of Appointing Joint Audit Engagement Partners. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(3), 23–46.
47. Kermiche, L., & Piot, C. (2014). Is Joint-Audit Regulation Likely to Mitigate the Audit Market Concentration in the Long Run? The French Experience. Najdeno 30. junija 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2398455>
48. KPMG. (2010). KPMG response to European Commission Green Paper - Audit Policy: Lessons from the Crisis. KPMG. Najdeno 13. junija 2015 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/d/d/workspace/SpacesStore/ed008852-dc94-4966-8ecb-17dde3b386e9/KPMG%20en.pdf>
49. Kumar, R., & Sharma, V. (2011). Auditing: Principles and Practice. New Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd. Najdeno 22. maja 2015 na spletnem naslovu <https://books.google.si/books?id=YTNxRWFFQE0C&pg=PA191&dq=joint+audit&hl=sl&sa=X&ei=yVWRVcitPKXjyWPW-LTIAg&ved=0CEUQ6AEwBTgK#v=onepage&q=joint%20audit&f=false>
50. Kvale, S. (1996). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
51. Lesage, C., Ratzinger, S., & Kettunen, J. (2012). Struggle over joint audit: on behalf of public interest?. Najdeno 11. junija 2015 na spletnem naslovu <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00935004>
52. Le Vourc'h, J., & Morand, P. (2011). *Study on the effects of the implementation of the acquisition statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market*. Berlin: ESCP Europe.
53. Lin, C.-J., Lin, H.-L., & Yen, A.-R. (2014). Dual audit, audit firm independence, and auditor conservatism. *Review of Accounting and Finance*, 13(1), 65–87.

54. London Economics. (2006). Study on the economic impact of auditors' liability regimes. Najdeno 6. marca 2016 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/liability/auditors-final-report_en.pdf
55. Maltby, J. (2008). There is no such thing as audit society. Najdeno 4. septembra 2015 na spletnem naslovu <http://www.ephemerajournal.org/contribution/there-no-such-thing-audit-society-reading-power-m-1994a-audit-society>
56. Marmousez, S. (2008). The Choice of Joint-Auditors and Earnings Quality: Evidence from French Listed Companies. Najdeno 13. avgusta 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=1330061>
57. Onyeukwu Ajaegbu, C. (2012). Case for Joint Audit. Najdeno 22. junija 2015 na spletnem naslovu http://icanig.org/ican/documents/ICAN_CASE_FOR_JOINT_AUDIT_FINAL.pdf
58. Oxford Economic Research Associates. (2007). *Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration*. Oxford: Oxera
59. Palmrose, Z.-V. (1988). 1987 Competitive Manuscript Co-Winner: An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality. *The Accounting Review*, 63(1), 55–73.
60. PASAI. (2010). Conduct cooperative financial and performance audits. Najdeno 14. julija 2015 na spletnem naslovu <http://www.pasai.org/Programmes++Events/Conduct+cooperative+financial+and+performance+audits.html>
61. Paugam, L., & Casta, J.-F. (2012). Joint Audit, Game Theory, and Impairment-Testing Disclosures. Presented at the 1er Workshop "Audit" - EM Lyon / IAE Poitiers / Université Paris-Dauphine. Najdeno 31. julija 2015 na spletnem naslovu <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00671613/document>
62. *PCAOB Debates: Beyond audit firm rotation, companies ask for choice, independence and audit quality*. Najdeno 11. oktobra 2015 na spletnem naslovu <http://www.mazars.com/Home/News/Media/Interviews/Mazars-reaction-on-the-PCAOB-Debates>
63. Pikelj, U., & Slapničar, S. (2014). Ali revizorji opozarjajo vlagatelje in banke na finančne težave podjetij? *Bančni vestnik: Revija za denarništvo in bančništvo*, 63(7/8), 10–14.
64. Piot, C. (2007). Auditor Concentration in a Joint-Auditing Environment: The French Market 1997–2003. Najdeno 15. junija 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=960683>
65. Power, M. (1997). *The audit society: rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press.
66. PWC. (2010). PwC response to Green Paper on Audit Policy. Najdeno 13. junija 2015 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/d/d/workspace/SpacesStore/abeffcaa-7f6a-4674-9297-5e433f914e7f/PricewaterhouseCoopers%20en.pdf>

67. Ratzinger-Sakel, N. V. S., Audoussert-Coulier, S., Kettunen, J., & Lesage, C. (2013). Joint Audit: Issues and Challenges for Researchers and Policy-Makers. *Accounting in Europe*, 10(2), 175–199.
68. Riksdagsförvaltningen. (2004). *Svensk författningssamling* 2004:297 Lag (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.
69. Riksdagsförvaltningen. (2010). *Svensk författningssamling* 2010:2043 Försäkringsrörelselag (2010:2043).
70. Saad Khatib, G. (2013). The Effect of Joint Audit and Audit Rotation on the Firm's Value. Najdeno 22. junija 2015 na spletnem naslovu http://www.wbiworldconpro.com/uploads/melbourne-conference-2013-november/accounting/1384588431_102-Gamal.pdf
71. Sekhar Muni, A., & Al-Hajeri, F. K. (2013). Determinants of audit fees in Bahrain: an empirical study. *Journal of Finance & Accountancy*, 13(1), 1-9.
72. Sikka, P. (2009). Financial crisis and the silence of the auditors. *Accounting, Organizations and Society*, 34(6-7), 868–873.
73. Slovenski inštitut za revizijo. (1998). *Kodeks poslovnofinančnih načel*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
74. Slovenski inštitut za revizijo. (2009). *Mednarodni standardi revidiranja (MSR)*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
75. Sundin, E., & Hedlund, M. (2011). *Need for change in the audit market? An analysis of the measures proposed to reduce audit market concentration in the European Commission's Green Paper on Audit Policy: Lessons from the Crisis* (magistrsko delo). Lund: Lund University.
76. Susanti Suseno, N. (2013). An empirical analysis of auditor independence and audit fees on audit quality. *International Journal of Management and Business Studies*, 3(3), 82–87.
77. Štrajn, S. (2013). Šibka finančna funkcija in finančni primitivizem v podjetjih. Najdeno 29. marca 2016 na spletnem naslovu <http://damijan.org/2013/02/27/sibka-financna-funkcija-in-financni-primitivizem-v-podjetjih/>
78. Tan, B. S., & Ho, K. Y. (2015). Some Economics of Audit Market Reform. Najdeno 30. junija 2015 na spletnem naslovu <http://papers.ssrn.com/abstract=2602605>
79. Tepalagul, N., & Lin, L. (2015). Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30(1), 101–121.
80. The Institute of Chartered Accountants of India - ICAI. (1996). Standards on Auditing, SA 299. Najdeno 7. aprila 2016 na spletnem naslovu http://resource.cdn.icai.org/15379Link14_299SA-AAS12.pdf
81. Thinggaard, F., & Kiertzner, L. (2008). Determinants of Audit Fees: Evidence from a Small Capital Market with a Joint Audit Requirement. *International Journal of Auditing*, 12(2), 141–158.

82. Tighadouini, F. (2013). *Joint audit a burden or a solution: evidence from Denmark before and after the abolishment of mandatory joint audit* (magistrsko delo). Amsterdam: University of Amsterdam.
83. Vanstraelen, A., Richard, C., & Francis, J. (2006). Assessing France's joint audit requirement: are two heads better than one?. Najdeno 28. septembra 2015 na spletnem naslovu <http://basepub.dauphine.fr/xmlui/handle/123456789/1073>
84. Velte, P., & Azibi, J. (2015). Are Joint Audits a Proper Instrument for Increased Audit Quality? *British Journal of Applied Science & Technology*, 7(6), 528–551.
85. Velte, P., & Stiglbauer, M. (2012). Audit Market Concentration and Its Influence on Audit Quality. *International Business Research*, 5(11), 146-161.
86. Vyas, N. (2008). *Commercial and Industrial Laws and Auditing*. Kolkata: The Institute of Cost Accountants of India.
87. Wang, M. (2014). An assessment of dual audit effect and contagious effect on the audit quality of non-Big N CPA firms for Chinese companies in different markets. Najdeno 9. marca 2016 na spletnem naslovu http://commons.ln.edu.hk/acct_etd/19
88. Zerni, M., Kallunki, J.-P., & Nilsson, H. (2010). The Entrenchment Problem, Corporate Governance Mechanisms, and Firm Value. *Contemporary Accounting Research*, 27(4), 1169–1206.